Menningarmiðstöð Hornafjarðar

Rannsóknarsvið

Fornleifaskráning í landi Breiðabólsstaðarbæja í Suðursveit

Sveitarfélaginu Hornafirði

Sigríður G. Björgvinsdóttir

2020

Efnisyfirlit

Efnisyfirlit 3
Inngangur 5
Fornleifaskráning, löggjöf og staðlar.....7
Breiðabólsstaður í Suðursveit.....9
Fornleifaskráning 13
Samantekt 83
Lokaorð 85
Heimildir.....87
Viðauki I.....89
Viðauki II.....95

**Mynd á forsíðu: Hali í Suðursveit um 1960. Ljósmynd í vörslu Héraðsskjalasafns A-Skaftafellssýslu (HérA-Skaft 1990-1-38).*

Inngangur

Breiðabólsstaður í Suðursveit er ein af landnámsjörðum í Austur-Skaftafellssýslu.[1] Samkvæmt Landnámu er Hrollaugur fyrstur norrænna manna til að setjast að í Suðursveit en hann nam land frá Horni að Kvíá og bjó að Breiðabólstað í Fellshverfi. Búsetusaga jarðarinnar spannar því rúmlega 1100 ára tímabil. Í máldögum kirkjunnar að Kálfafellsstað í Suðursveit frá 14. öld er getið hálfkirkju að Breiðabólsstað og er talið að hún hafi staðið þar fyrir víst allt fram undir 1600.[2] Á 18. öld byggðust tvö býli út úr heimajörðinni, Gerði (Breiðabólstaðagerði) og Hali (Breiðabólsstaðahali). Býlin þrjú eru gjarnan nefnd Breiðabólsstaðartorfan.

Í dag eru fjögur býli skráð á torfunni samkvæmt fasteignaskrá, Breiðabólsstaður 1 (L-160112), Breiðabólsstaður 2 Gerði (L160114), Breiðabólsstaður 3 Lundur (L-160115) og Breiðabólsstaður 4 Hali (L160116).[3] Þar að auki eru skráðar a.m.k. 5 íbúðarlóðir.

Fjölbreytt ferðaþjónusta er starfrækt innan allra býlanna ásamt hefðbundnum landbúnaði. Samkvæmt nýrri deiliskipulagstillögu fyrir svæðið á m.a. að styrkja þessa starfsemi með nýjum skilgreindum lóðum innan heimatúna, en ekkert deiliskipulag er í gildi fyrir ofangreint svæði.[4]

Að beiðni skipulagsstjóra sveitarfélagsins var gerð fornleifaskráning í landi Breiðabólsstaðabæja vegna deiliskipulagsgerðar eins og lög um menningarminjar kveða á um.[5] Farið var á vettvang í ágúst og september 2019, úttektarsvæðið gengið kerfisbundið og leitað eftir þekktum sem og óþekktum minjum. Sjáanlegar minjar voru staðsettar og uppmældar nákvæmlega með Trimble GeoXH stöð (gps-gagnatæki) og ljósmyndaðar. Sigríður G. Björgvinsdóttir náttúrulandfræðingur hjá Menningarmiðstöð Hornafjarðar sá um skráningu, úrvinnslu og skýrslugerð.

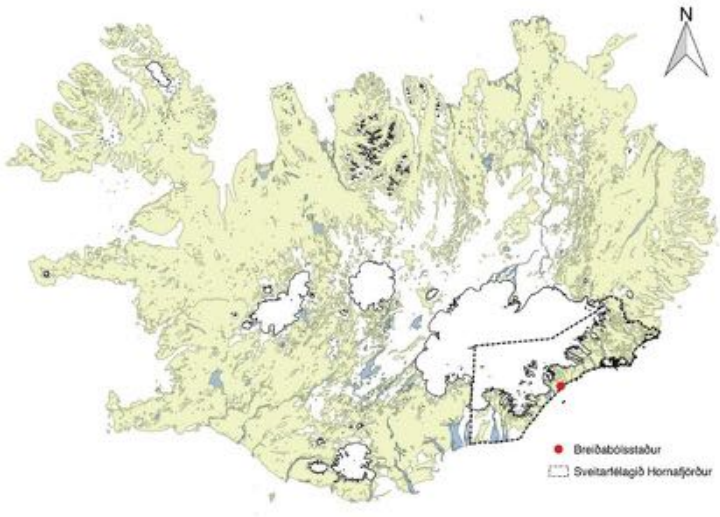

Mynd 1. Staðsetning Breiðabólsstaðar í Suðursveit, merkt með rauðum punkti. Heimild:LMÍ, kortagrunnur IS50v.

[1] Landnáma, kafli 83.
[2] Íslenskt Fornbréfasafn II, bls. 772.
[3] Þjóðskrá 2019, fasteignaskrá.
[4] Gláma-Kím 2019, óbirt gögn.
[5] Lög um menningarminjar nr. 80/2012.

Fornleifaskráning, löggjöf og staðlar

Tilgangur fornleifaskráningar er verndun menningarminja í eigin umhverfi. [6]

Í 3. grein laga um menningarminjar (nr.80 29. júní 2012) eru fornminjar skilgreindar eftirfarandi:

„Fornminjar samkvæmt lögum þessum eru annars vegar forngripir og hins vegar fornleifar.

Forngripir eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngripa. Til forngripa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

a. búsetulandslag, skrúðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,

b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,

c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,

d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,

e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,

f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,

g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,

h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,

i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.“

Geta má þess að helgunarlína friðaðra minja er 15 m en 100 m er varðar friðlýstar minjar, samkvæmt ofangreindum lögum um menningarminjar.

[6] Lög um menningarminjar nr. 80/2012.

Skráning á minjum í þessari skýrslu er stöðluð samkvæmt skráningarkerfi Menningarmiðstöðvar Hornafjarðar og stöðlum frá Minjastofnun Íslands (MÍ). Skráningarformið er á þessa vegu:

Auðkennisnúmer – staðsetning - sérheiti – tegund – hlutverk – aldur – friðlýsing – ástand – hættumat – stærð – lýsing.

Auðkennisnúmer: verkefnanúmer sem úthlutað er af Minjastofnun Íslands og númer fornleifar :001 (hlaupandi númer innan verkefnis frá 001). Dæmi: 1800:001.

Staðsetning fornleifa er gefin upp með hnitum í hnitakerfi ÍSNET93.

Sérheiti fornleifar er tekið fram ef eitthvert er.

Tegund og hlutverk: Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra.

er ekki alltaf hægt að ákvarða. Dæmi: tóft; fjárhús.

Aldur er skráður frá og til fyrir tímabili notkunar. Skráð er ef fornleif hefur notið friðlýsingar og þá hvenær.

Ástand minja metið út frá flokkun MÍ um sýnileika.

Hættumat og orsök byggist á hvort fornleif muni verða fyrir raski í framtíð af náttúrulegum eða manna völdum.

Stærð er skráð í mestri lengd og breidd í metrum.

Í lýsingu er minjum lýst í útliti og ástandi.

Hnattstaða er mæld í miðju hvers minjastaðar. Ef eingöngu er um heimild um minjar að ræða er áætluð staðsetning þeirra grundvölluð á upplýsingum með 20–50 m óvissu.

Í eftirfarandi skráningu hefur upplýsinga verið leitað í helstu heimildir yfir Breiðabólstaðartorfuna, m.a. Örnefnaskrá, Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu og ekki síst í sagnabrunn bræðranna Þórbergs og Steinþórs Þórðarsona frá Hala. Þeir lýstu báðir minningum frá uppvaxtarárum sínum á torfunni, um staðhætti, náttúru, menningu og mannlíf. Auk þess bjó Steinþór á Hala öll sín búskaparár og miðlaði dýrmætum vitnisburði með frásögnum sínum.

Breiðabólsstaður í Suðursveit

Breiðabólsstaðarbæir standa í sama túni undir hamrabeltuðu Breiðabólsstaðarfjalli í Suðursveit, Austur-Skaftafellssýslu. Býlin eru þrjú, Breiðabólsstaður, Gerði og Hali, og gjarnan er talað um heimalönd þeirra sem Breiðabólsstaðartorfan.

Undirlendið er lítið meðfram Breiðabólsstaðarfjalli að austan en breikkar undir samnefndum klettum. Breiðabólsstaðartorfan er slétt tún sem verið hefur stærra fyrr á tímum, þar sem ágangur vatns hefur sorfið af túninu vestan megin í gegnum tíðina.[7] Heimalönd bæja á torfunni afmarkast af lóni miklu til suðurs, Breiðabólsstaðarlóni, í vestri við Borgarhraun og við Markaleiti í austri, sem eru jarðarmörk Sléttaleitis og Breiðabólsstaðar.[8] Í dag tilheyrir Sléttaleitislandið Breiðabólsstað en ekki er lengur búið að Sléttaleiti og nýta bændur Breiðabólsstaðatorfu landið.[9]

Búsetusaga Breiðabólsstaðar nær allt aftur til landnámstíma Íslands og lýsir því fyrstu byggð norrænna manna í Suðursveit.[10] Breiðabólsstaðar er getið í Landnámu sem landnámsjarðar Hrollaugs, sonar Rögnvaldar jarls af Mæri í Noregi. Hrollaugur bjó að Breiðabólsstað í Fellshverfi, hann var mikill höfðingi, ættstór og hélt vinskap við Harald Noregskonung eftir komuna til Íslands.[11] Hrollaugur nam land í Hornafirði, allt frá Horni til Kvíár. Í fyrstu reisti hann sér bæ við Skarðsfjörðinn en ekki er vitað hvar sá bær hefur staðið. Ástæðan fyrir því að Hrollaugur flytur sig um set að Breiðabólsstað þykir ekki ljós.[12] Landnám Hrollaugs þótti með ólíkum hætti en annarra landnámsmanna, hann seldi og gaf mönnum af landi sínu, allt land sitt austan Borgarhafnar og vestan Jökulsár að Kvíá.[13]

Í máldögum kirkjunnar að Kálfafellsstað í Suðursveit frá 14. öld er getið hálfkirkju að Breiðabólsstað og er talið að hún hafi staðið þar fyrir víst allt fram undir 1600.[14] Hennar er ekki getið í máldaga frá 1708.[15] Engar heimildir eru fyrir staðsetningu kirkjunnar á jörðinni en árið 1960 fundust mannabein í jörðu, suðvestan við gamla bæjarstæðið og þykir líklegt að þarna hafi komið í ljós grafreitur frá því fyrir 1362.[16] Því til stuðnings er að beinin lágu undir ljósu vikurlagi frá Öræfajökulsgosinu 1362.

Í jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1708-1709 segir: „Breiðabólstaður. Bónda eign. xxx hdr. Landsk. iij hdr. Kúg. ekkert, en hafa verið 2 til forna. Hér hefur veri hálfkirkja til forna. Afrétt á jörðin í Breiðabólstaðarfjalli. Item skóg og grasatekju á Hvannadal í Breiðabólstaðarfjalli. Reka á jörðin fyrir nokkrum parti landsins. Selstöðu á jörðin í Breiðabólstaðarfjalli. Reka ítak á jörðin á hálfri Vindásfjöru í mót Kálfafellsstað. Skógar ítak í Vindásbotnum í Steina landi. Beit xviij nautum um sumar á Borgarhafnarheiði. Beit xviij hrossum í Sævarhóla landi. Hálfsmánaðarbeit öllum búsmala í bæði mál í Hóla landi.“[17] Á sama tíma áttu nokkrar jarðir ítök í Breiðabólsstaðarfjalli, m.a. Reynivellir, Fell og Kálfafellsstaður.

[7] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 2.
[8] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 225.
[9] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 225-226.
[10] Landnáma, kafli 83.
[11] Landnáma, kafli 83.
[12] Einar Ó. Sveinsson, 1948 bls. 73.
[13] Landnáma, kafli 83.
[14] Íslenskt Fornbréfasafn II, 1893 bls. 772.
[15] Íslenskt Fornbréfasafn XV, 1947-50 bls. 701.
[16] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.
[17] Jarðabók Ísleifs Einarssonar, bls. 31.

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 er dýrleiki Breiðabólstaðar skráður 30 hndr sem fyrr, með Gerði og Hala sem metin eru á 7,5 hndr hvort.[18]

Tvíbýli var á Breiðabólsstað árið 1703, en á fyrri hluta 19. aldar er þar einbýli.[19] Árið 1857 varð tvíbýlt á ný þegar Suðurhús voru reist vestan við Breiðabólsstaðabæinn og stóðu bæirnir saman, Austurhús og Suðurhús.[20] Í manntali 1703 er ekki getið um Hala en vitað er fyrir víst að búseta er hafin þar seinna á 18. öldinni.[21,22] Tvíbýli var á Hala til skamms tíma fyrir 1800, húsmannsbýlið Litli-Hali stóð suðvestur af Halabænum.[23] Hefur því verið einbýli að Hala megnið af búsetutíma þess allt fram til 1939, þegar nýbýlið Lundur var reist. Heimildir eru um búsetu á Gerði allt aftur til 1703.[24] Að öllum líkindum hefur ávallt verið einbýlt á Gerði og hefur oftast verið mikill skyldleiki milli ábúenda Gerðis, Hala og Breiðabólsstaðar. Börn tóku við búskap foreldra sinna og systkini bjuggu sitt á hvorum bænum.

Fram yfir aldamótin 1900 voru flest öll bæjarhús í Suðursveit byggð úr torfi og grjóti en það var nærtækasta byggingarefnið.[25] Flest húsin voru þiljuð að mestu leyti að innan og með þilstöfnum fram á hlaðið, eða með framhlið úr timbri. Timburhúsin, síðar steinhús tóku við af torfbæjunum á fyrstu áratugum 20 aldar.[26] Fjárhús voru úr torfi og grjóti, byggð fyrir fátt fé á víð og dreif um hagana til að auðvelda frá þeim áburðargjöf á túnin.[27] Sumstaðar voru engin hús en fjárborgir reistar við hæð, klöpp eða helli. Þannig nýttist jörðin betur og þurfti minna hey.[28] Síðar voru fjárhúsin byggð saman, þau stækkuð og hlöður reistar við húsin. Samkvæmt búnaðarskýrslum frá 18.öld voru túngarðar hlaðnir á Breiðabólsstað, árin 1779 og 1786.[29]

All víða í Suðursveit var búskap þannig háttað að bændur stunduðu jafnframt sjósókn með landbúnaði.[30] Þrátt fyrir hafnleysu og erfið skilyrði var sóttur sjór þegar gaf. Kepptust bændur við að eiga hlut í skipi, hálfan á móti heilum hlut formanns. Þannig háttaði einnig til á Breiðabólsstaðarbæjum, stutt var á fengsæl mið og róið var frá góu og fram að sumarbyrjun.[31] En flest skip sem sóttu miðin á vetrarvertíðum, frá Eystrahorni til Ingólfshöfða fyrir miðja 19. öld voru franskar seglskútur. Fjöldi þeirra lenti í hrakningum í vetraróveðrum og elstu frásagnir af skipsströndum við strönd Suðursveitar eru frá 1867.[32] Á tímabilinu 1867 til 1925 eru skráð a.m.k. tólf skipsströnd, flest þeirra urðu án manntjóns. Atburðirnir þóttu ávallt miklir viðburðir í sveitinni.[33] Allir sem stóðu að björgun áhafnar og farms fengu laun fyrir störf sín. Skipsströndin báru heimamönnum margvísleg aðföng, svo sem ýmis matvæli en ekki síst efni sem nýta mátti til húsbygginga og annarra framkvæmda. Timbur, járn, reipi og segl, saltfiskur,

[18] J.Johnsens, 1847 bls. 2.
[19] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.
[20] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 182.
[21] Manntal á Íslandi árið 1703, 1924-1947 bls. 433.
[22] Manntal á Íslandi 1816, 1947 bls. 117.
[23] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 234.
[24] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 237.
[25] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 140.
[26] Páll Þorsteinsson, 1981 bls. 122-123.
[27] Páll Þorsteinsson, 1981 bls. 111.
[28] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 139.
[29] Einar Bragi, 1974 bls. 53.
[30] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 136.
[31] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 136.
[32] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 138.
[33] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 137.

kartöflur, brauð og salt, að ógleymdu koníaki og rauðvíni.[34] Hagir heimamanna vænkuðust því töluvert í kjölfar skipsstrandanna.

Mynd 2. Horft suðvestur yfir Breiðabólsstaðartorfu frá Steingrímsborgum í hlíðum Breiðabólsstaðarfjalls. Hali og Lundur fyrir miðri mynd, Gerði til vinstri og Breiðabólsstaður 1 stendur við bakka lónsins. Þórbergssetur er lengst til hægri á mynd. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Fram til 1924 þurftu íbúar Breiðabólsstaðatorfu að sækja neysluvatn í vatnsból sín, brunna og eða lindir í heimatúnum. Brögð voru að vatnsskorti í vatnsbólum en árið 1924 urðu breytingar þar á. Það ár var vatn leitt í bæina úr Gvendarbrunni í hlíðum Breiðabólsstaðarfjalls, íbúum til mikilla þæginda.[35] Þar með var komið nægt framboð af neysluvatni.

Í framhaldi af vatnsveituframkvæmdum réðust heimamenn í að koma upp rafstöð við Hala árið 1928.[36] Lind í fjallsbrekkunni í svonefndum Grænhólum var veitt um 220 m leiðslu með 40 m fallhæð í rafstöðvarhús sem reist var í Bölum norðan Hala. Þar með fékkst nægjanleg orka til lýsingar og suðu.[37]

[34] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 138.
[35] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 193.
[36] Páll Þorsteinsson, 1981 bls. 138.
[37] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 194.

Fornleifaskráning

Fornleifaskráningin var gerð haustið 2019 vegna deiliskipulags í landi Breiðabólsstaðarbæja. Ákveðið var að miða skráningarsvæðið við jarðarmörk á láglendi við næstu jarðir, þ.e. við Reynivelli í vestri og Sléttaleiti í austri. Til norðurs afmarkast úttektarsvæðið við klettabeltið í Breiðabólsstaðarfjalli en til suðurs við norður bakka Breiðabólsstaðarlóns. Skráningarreiturinn er samtals 220 ha lands og nær umtalsvert út fyrir deiliskipulagsreitinn.

Innan skráningarreitsins voru skráðir samtals 100 minjastaðir. Þeir eru allir sýndir með rauðum punkti á mynd 3. Skráningin fékk verkefnanúmerið 2093 í skráningavefsjá Minjastofnunar Íslands og myndar stofn í auðkennisnúmeri hverrar fornleifar. Þar að auki er hver fornleif með hlaupandi númer innan verkefnisins, þ.e. auðkenni: 2093:001–2093:100.

Vegna umfangs verkefnisins og þéttleika minja við miðju skráningarsvæðisins er því skipt niður í fjóra hluta. Þessir hlutar eru kynntir á sérkortum (kort 1–4) og eru sýndir í gulum römmum á yfirlitskortinu. Á þeim öllum eru auðkenni fornleifanna (hér eftir minjar) merkt með hlaupandi númeri frá 001 til 100. Skráin samanstendur m.a. af 3 bæjarstæðum, 15 tóftum með þekktu sem óþekktu hlutverki, túngörðum, náttúruminjum og kennimörkum.

Yfirlitskort á mynd 3 sýnir heildarskráninguna og afmörkun sérkortanna, ásamt skráðum minjum utan þeirra. Vísað er til þessa korts í umfjöllun um minjar 041-042, 071-072 og 088-100.

Á mynd 4 (og 9) er *kort 1* sem sýnir staðsetningu minja á syðsta hluta svæðisins, á bæjarstæði Breiðabólsstaðar, í Ranatúni og þar vestur af, merktar 001-029. Undanskilin eru bæjarstæði Gerðis (004) og Hala (005) en þau eru sýnd á kortum 3 og 4.

Kort 2 á mynd 10 sýnir svæðið vestan við Hala, á Innra Rofi og vestur fyrir Helghól. Minjar merktar 030 – 045 eru á þessu svæði, að undanskildum 041-042 eins og fyrr var sagt.

Kort 3 (sjá mynd 11) sýnir minjar 046-070; bæjarstæði Hala (005) og minjar í túnum norðan og sunnan þess.

Á mynd 12 er *kort 4* sem sýnir minjar 073-087, m.a. bæjarstæði Gerðis (004), minjar í Glompu og Efratúni. Minjar 088-100 eru sýndar á yfirlitskorti á mynd 3.

Mynd 3. Skráðar minjar í landi Breiðabólsstaðar, Gerðis og Hala, varpað á loftmynd. Skráningarsvæðið er afmarkað með rauðri punktalíu og minjastaðir eru merktir með rauðum punktum. Gulir rammar vísa í nákvæmari kort 1-4 á myndum 9-12.

Mynd 4. Kort 1, minjar 001-029 ásamt uppmælingum varpað á loftmynd. Svartir reitir afmarka eldri bæjarstæði. Minjar 004 og 005 eru á kortum 3 og 4.

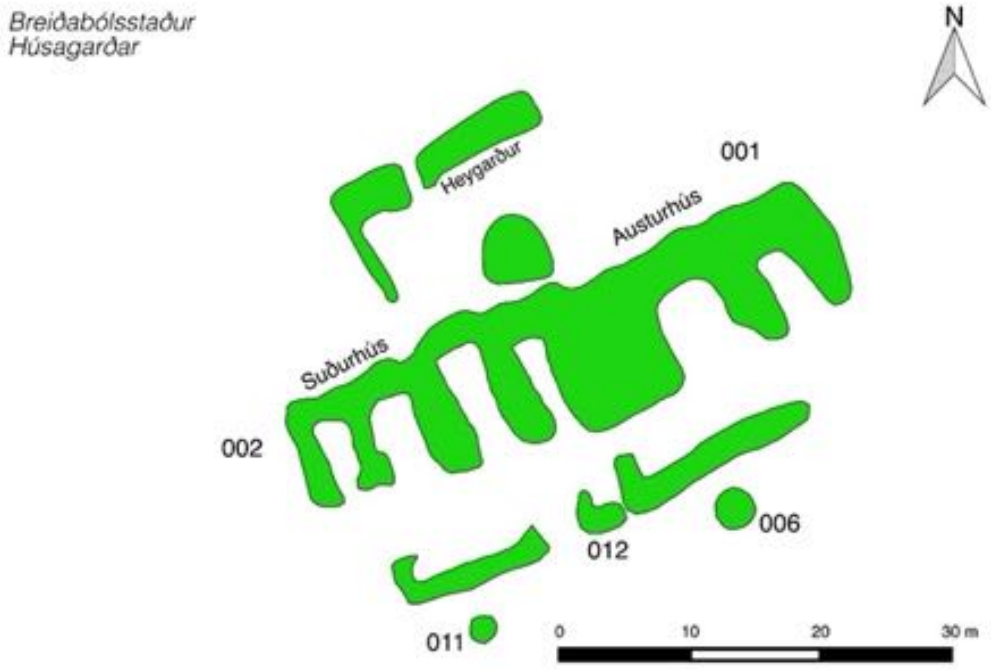

Mynd 5. Uppmæling af tóftum og garðlögum í og við Húsagarða, sjá minjar 001-002, 006 og 011-012.

Auðkennisnúmer: 2093:001 - *Breiðabólsstaður*

Í Örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Neðan við Skákina stóð gamli bærinn á Breiðabólsstað, sennilega, þar sem Hrollaugur landnámsmaður hafði fyrst byggt.“[38] Tvíbýli var á Breiðabólsstað árið 1703, en á fyrri hluta 19. aldar er þar einbýli.[39] Árið 1857 varð tvíbýlt á ný þegar Suðurhús voru reist vestan við Breiðabólstaðarbæinn og stóðu bæirnir saman, Austurhús og Suðurhús.[40] Búið var í Suðurhúsum í um 40 ár eða til 1890, eftir það tilheyrði sá hluti jarðarinnar sjálfu höfuðbólinu. Suðvestur af bæjarstæði Suðurhúsa eru rústir sem taldar eru líklegar til að vera rústir annars bæjarins frá 1703.[41] Laust fyrir aldamótin 1900 var Breiðabólsstaðarbærinn fluttur ofar í túnið og örlítið austar. Nýi bærinn var nefndur Steinsbær eftir Steini Þórðarsyni bónda á Breiðabólsstað, föðurafa Þórbergs og Steinþórs Þórðarsona, bræðra frá Hala.

„Nú [1961] er gamli bærinn kallaður Húsagarðar; þar eru fjárhús og hlaða.“[42]

Staðsetning: A 645326.836 – N 406037.601	**Aldur** frá: 850 - **Aldur** til: 2000
Sérheiti: *Austurhús*	**Friðlýst**: nei
Sérheiti annað: *Húsagarðar*	**Ástand**: greinanlegar minjar
Tegund: heimild	**Vegghæð** frá: 0,3 m
Tegund annað: tóft	**Vegghæð** til: 1,0 m
Hlutverk: burstabær	**Veggjabreidd**: 1,5 m
Hlutverk annað: útihús	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: „Það var auðséð á leifunum af gömlu Breiðabólsstaðarbæjunum, að þar hafði verið byggð í langar tíðir. Þar voru gamlir húsagarðar og mikið af tóttum.“[43] Fram yfir aldamótin 1900 eru bæjarhúsin á Breiðabólsstað torfbæir, líkt og flestir bæir í Austur-Skaftafellssýslu voru á þeim tíma.[44] Litlar heimildir eru um gamla bæjarstæðið, Austurhús og Suðurhús, en gera má ráð fyrir að bæjarröðin hafi verið með hefðbundnum hætti þess tíma; bæjarhús, baðstofa, jafnvel fjósbaðstofa, fjós, hlaða, smiðja, hesthús, heygarður og kálgarður fyrir framan bæjarhúsin. Í bók sinni Steinarnir tala, lýsir Þórbergur því, þegar flutt var úr gamla bænum í nýja Steinsbæ, að eftir stóð í gömlu húsagörðunum hlaðan, smiðjan, hesthúsið, heygarðurinn og kálgarðurinn.[45] „Hlaðan var kölluð Langibær. Mig minnir, að faðir minn segði, að hún hefði í hans æsku verið svefnskáli.“[46] Eftir að bærinn á Breiðabólsstað var fluttur ofar í túnið um 1890, voru gömlu bæjarhús Austur- og Suðurhúsa nýtt áfram sem fjárhús, hlaða og hesthús, allt fram til ársins 2000 þegar síðasta húsið var tekið úr notkun.[47]

[38] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.
[39] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.
[40] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 182.
[41] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.
[42] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.
[43] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 184.
[44] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 140.
[45] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 183.
[46] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 183.
[47] Fjölnir Torfason, 2019 munnleg heimild.

Mynd 6a-b.a) Gamla bæjarstæðið að Breiðabólsstað, Austurhús, horft til norðurs. Mynd tekin í febrúar 2020. b) Gamla bæjarstæði Breiðabólsstaðar í Húsagörðum í ágúst 2019, horft til norðausturs. Húsin voru síðar nýtt sem fjárhús og hlaða, eitt þeirra var í notkun til ársins 2000. Ljósm. SGB.

Innan „Húsagarðanna“ í dag eru tóftir og tóftarbrot Austur- og Suðurhúsa ásamt garðlögum og túngörðum, vel greinanlegar (sjá minjar 001, 002 og 012). Tóftirnar snúa NA-SV en dyragaflar sem voru timburþil eru horfnir með öllu. Austari hluti tóftanna er ver varðveittur en vestari hlutinn. Tvö austustu hólfin eru sambyggð, stærð 10.5 x 20 m og byrjuð að bólgna út og síga og grjóthleðslur eru ekki lengur sýnilegar í veggjum. Uppmæling af tóftum 001 og 002 er á mynd 4 og 5, sjá einnig myndir 6a-b frá gamla bæjarstæðinu.

Auðkennisnúmer: 2093:002 – *Breiðabólsstaður*

Í Örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Neðan við Skákina stóð gamli bærinn á Breiðabólsstað, sennilega, þar sem Hrollaugur landnámsmaður hafði fyrst byggt.“[48] Tvíbýli var á Breiðabólsstað árið 1703, en á fyrri hluta 19. aldar er þar einbýli.[49] Árið 1857 varð tvíbýlt á ný þegar Suðurhús voru reist vestan við Breiðabólstaðarbæinn og stóðu bæirnir saman, Austurhús og Suðurhús.[50] Búið var í Suðurhúsum í um 40 ár eða til 1890, eftir það tilheyrði sá hluti jarðarinnar sjálfu höfuðbólinu. Suðvestur af bæjarstæði Suðurhúsa eru rústir sem taldar eru líklegar til að vera rústir annars bæjarins frá 1703.[51] Laust fyrir aldamótin 1900 var Breiðabólsstaðarbærinn (Austurhús) fluttur ofar í túnið og örlítið austar. „Nú [1961] er gamli bærinn kallaður Húsagarðar; þar eru fjárhús og hlaða.“[52]

Staðsetning: A 645295.142 – N 406026.141

Sérheiti: *Suðurhús*

Sérheiti annað: *Húsagarðar*

Tegund: heimild

Tegund annað: tóft

Hlutverk: burstabær

Hlutverk annað: útihús og naust

Aldur frá: 1857 - **Aldur** til: 2000

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Vegghæð frá: 0,4 m

Vegghæð til: 1,5 m

Veggjabreidd: 1,5 m

Hætta: hætta vegna rasks

[48] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.
[49] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.
[50] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 182.
[51] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.
[52] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.

Lýsing: „Það var auðséð á leifunum af gömlu Breiðabólsstaðarbæjunum, að þar hafði verið byggð í langar tíðir. Þar voru gamlir húsagarðar og mikið af tóttum.“[53] Fram yfir aldamótin 1900 eru bæjarhúsin á Breiðabólsstað torfbæir, líkt og flestir bæir í Austur-Skaftafellssýslu á þeim tíma.[54] Litlar heimildir eru um gamla bæjarstæðið, Austurhús og Suðurhús en gera má ráð fyrir að bæjarröðin hafi verið með hefðbundnum hætti þess tíma; bæjarhús, baðstofa, jafnvel fjósbaðstofa, fjós, hlaða, smiðja, hesthús, heygarður og kálgarður fyrir framan bæjarhúsin. Á húsagarði norðan Suðurhúsa var fornfálegt hlið og þaðan lá gömul gata upp að Hala.[55] Gatan var nánast horfin þegar þórbergur er að alast upp. Eftir að bærinn á Breiðabólsstað var fluttur ofar í túnið um 1890, voru gömlu bæjarhús Austur- og Suðurhúsa nýtt áfram sem fjárhús, hlaða og hesthús. Tóftir Suðurhúsa voru einnig nýttar sem naust fyrir Sunnansandaskipið yfir vetrarmánuðina (mynd 7b).

Mynd 7a-b. a) Tóftir í Húsagörðum, Suðurhús. Ljósm. SGB, feb. 2020. b) Horft til norðaustur yfir vestur hluta gamla bæjarstæðis Breiðabólsstaðar. Fremst á mynd eru leifar útihúsanna í Húsagörðum.Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Innan „Húsagarðanna“ í dag eru tóftir og tóftarbrot ásamt garðlögum og túngörðum, vel greinanlegar (sjá minjar 001, 002 og 012). Vestur hluti tóftanna er betur varðveittur en eystri hlutinn (Austurhús). Tóftirnar snúa NA-SV en dyragaflar sem voru timburþil eru horfnir með öllu (myndir 7). Sambyggð við tóft 001 vestan megin er fjórhólfa grjóthlaðin tóft, um 11 x 24 m. Stærð hólfa er mismunandi, eystri hólfin mjórri og lengri en þau tvö vestar. Veggjahleðslur hafa raskast mikið, víða farnar að renna til og nokkuð er um hrun úr veggjum eins og sjá má á mynd 7a. Uppmæling af tóftum 001 og 002 er varpað á loftmynd á mynd 4 og 5.

Auðkennisnúmer: 2093:003 – *Breiðabólsstaður 1*

Laust fyrir aldamótin 1900 var Breiðabólsstaðarbærinn fluttur örlítið austar og ofar í túnið en Austurhúsabærinn hafði staðið. Nýi bærinn var byggður upp við lítinn hól og samkvæmt Þórbergi var bærinn kallaður Steinsbær eftir Steini Þórðarsyni bónda á Breiðabólsstað. Húsráðandi var með þeim fyrstu í Suðursveit að byggja stofuhús. Þórbergur lýsir bæjarhúsum Steinsbæjar úr bernsku sinni. Gefum honum orðið: „Steinn byggði nýja bæinn framan í dálitlum hól. Vestast var tvíbursta rennuhús eins og á Hala. Undir eystri burstinni var óþiljaður bær, en undir þeirri vestri þiljuð og björt stofa. Næst fyrir austan rennuhúsin var þiljuð baðstofa með fjósi undir lofti, þá bær, sem gengið var úr vestur í

[53] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 184.
[54] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 140.
[55] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 185.

baðstofuna og norður í búr og austur í eldhús. ... . Fyrir austan eldhúsið var hesthús og dálítið langt á milli, og norðan undir hesthúsinu var kamar.“[56] Rennuhúsin var nýtt byggingalag í Suðursveit um aldamótin 1900. Slíkt byggingalag mun hafa komið frá Vestur-Skaftafellssýslu með Eyjólfi Runólfssyni hreppstjóra á Reynivöllum 1873-1920.[57] Í manntali frá 1910 er bæjarhúsum Breiðabólsstaðar lýst sem torfbæ með 1 heilþili, 1 hálfþili og þverhúsi með timburhlið og járnþaki.[58] Í fasteignamati 1916-1918 eru íbúðarhúsin baðstofa með torfþaki 11 x 5,5 áln. og stofuhús með járnþaki.[59] Árið 1934 var reist steinsteypt íbúðarhús á grunni gamla torfabæjarins frá 1890, 2ja hæða hús með einni burst (mynd 8). Árið 1954 var byggt við það til vesturs.

Staðsetning: A 645340.445 – N 406075.025

Aldur frá: 1890 - **Aldur** til: 1934

Sérheiti: *Breiðabólsstaður 1*

Friðlýst: nei

Tegund: heimild

Ástand: ekki sést til fornleifa

Tegund annað: tóft

Hætta: hætta vegna rasks

Hlutverk: burstabær

Mynd 8. Breiðabólsstaður 1, steinsteypt íbúðarhús reist 1934 á grunni eldri bæjarhúsa. Ljósmynd í vörslu Héraðsskjalasafns A-Skaftafellssýslu (HérA-Skaft.1994-1.62).

Lýsing: Í dag stendur endurbætt íbúðarhúsið frá 1934 og þar er rekið gistihús. Öll ummerki eldri bæjarhúsa eru horfin með öllu.

[56] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 184.
[57] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 252.
[58] Manntal á Íslandi 1910, 1994 bls. 92-93.
[59] Fasteignamat 1916-1918, Skaftafellssýsla-austur (144)0070v.

Mynd 9. Kort 1, minjar 001-029 ásamt uppmælingum varpað á loftmynd. Svartir reitir afmarka eldri bæjarstæði. Minjar 004 og 005 eru sýndar á kortum 3 og 4.

Mynd 10. Kort 2, minjar 030-045 ásamt uppmælingum varpað á loftmynd. Minjar 041-042 eru á yfirlistkorti á mynd 3. Gul strikalína sýnir legu gamla þjóvegarins, aðrir litir sýna steinalagnir (sjá skrá hér neðar).

Mynd 11. Minjar 046-070 varpað á loftmynd. Hvítar brotalínur marka mishæðir í túnum og gul brotalína sýnir legu heimreiðar í Glompu og Messugatna í suðvestur til Húsagarða.

Mynd 12. Minjar 073-087 varpað á loftmynd. Svartur rammi afmarkar gamla bæjarstæði Gerðis fram til 1943. Gul brotalína sýnir legu heimreiðar í Glompu og Messugatna.

Auðkennisnúmer: 2093:004 – *Gerði*

Heimildir eru um búsetu á Gerði allt aftur til 1703.[60] Líklegt þykir að Gerði hafi ávallt verið einbýli. Eins og fyrr er getið voru bæjarhúsin á Breiðabólsstaðartorfunni torfbæir fram yfir aldamótin 1900, líkt og flestir bæir í Austur-Skaftafellssýslu á þeim tíma.[61] Fram til 1942 stóð Gerðisbærinn austan við Lágina, lægðarkvos sem er sunnan við núverandi íbúðarhús á Gerði (sjá mynd 12). Lýsingar á bæjarhúsunum á Gerði fyrir 1900 eru fátækar en Þórbergur segir að í stað „reisulegra" rennuhúsa eins og voru á Hala á hans uppvaxtarárum, er „bara skemma og lágkúrulegur stofukofi á Gerði." Og það er enginn kamar á Gerði.[62] Austan við bæinn var Fjósabali, hvort þar var einhvern tímann fjós er ekki ljóst. Árið 1910 er bænum lýst sem torfbæ með 2 heilþilum og 1 hálfþili.[63] Í fasteignamati 1916-1918 er bæjarhúsin listuð sem baðstofu með torfþaki 11,5 x 5 ál. og stofuhúsi með járnþaki (sjá mynd 13).[64]

Staðsetning: A 645561.822 – N 406300.272	**Aldur** frá:1700 - **Aldur** til: 1980
Sérheiti: *Gerði*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til fornleifa
Hlutverk: burstabær	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Gömlu bæjarhúsin á Gerði voru felld á árunum 1970 til 1980. Nú er gamla bæjarstæðið í ræktuðu túni og engin ummerki eftir gamla bæjarstæðið sjáanleg.

Mynd 13. Gamli bærinn á Gerði. Ljósmynd í vörslu Héraðskjalasafns A-Skaftafellssýslu (HérA-Skaft.1996-16-70).

[60] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 237.
[61] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 140.
[62] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 255.
[63] Manntal á Íslandi 1910, 1994 bls. 92-93.
[64] Fasteignamat 1916-1918, Skaftafellssýsla-austur (142)0069r.

Auðkennisnúmer: 2093:005 – *Hali*

Eins og fyrr hefur komið fram hófst búseta á Hala fyrir víst á 18. öld.[65] Tvíbýli var á Hala til skamms tíma í upphafi, húsmannsbýlið Litli-Hali stóð suðvestur af Halabænum á svokallaðri Eldiviðarflöt.[66] Hefur því verið einbýli að Hala megnið af búsetutíma þess allt fram til 1939, þegar nýbýlið Lundur var stofnað út úr landi Hala.[67]

Ekkert bendir til annars en að bæjarstæði Hala hafi verið á sama stað frá upphafi. Þó svo heimildir séu fyrir endurbyggingu bæjarhúsanna í aldanna rás eru engar vísbendingar um að húsin hafi verið færð til innan bæjarstæðis, heldur endurbyggð á grunni þeirra sem fyrir voru. Greinagróðar lýsingar á gömlu bæjarhúsum Hala eru m.a. að finna í skrifum Þórbergs um bernskuminningar sínar úr Suðursveit, en Þórbergur var fæddur á Hala seint á 19. öld. og ólst þar upp fram yfir aldamótin 1900.

Þannig segist Þórbergi frá bæjarskipan á Hala frá 1890–1914: „Halabærinn stóð á sléttum bala efst í norðvesturhorni túnsins. ... . Hali var torfbær eins og aðrir bæir voru þá í Skaftafellssýslu. Húsin stóðu hvert við hliðina á öðru og snöru göflunum í suður og stöfnunum upp að fjallinu.“[68]

Samkvæmt Þórbergi voru húsin á Hala svonefnd rennuhús. Austast var **eldhúsið**, með háu gaflhlaði úr torfi og grjóti og litlu þríhyrndu timburþili með stóru reykopi. Gaflhlaðið náði lengra fram en timburþilið, svo að hægt væri að ganga upp á því fyrir framan þilið. Vindauga og taðgat var nokkuð hátt uppi á eldhússtafninum og inn um það var eldiviðurinn tekinn í eldhúsi. Dyrnar á eldhúsinu snéru móti suðri vestast á gaflhlaðinu og inn af þeim voru stutt göng gegnum gaflhlaðið í stórt eldhúsið. Hlóðirnar voru hægramegin, náðu frá austurvegg hússins fram að göngunum. Vestan við eldhúsið kom **baðstofan**, oftast kölluð fjós. Baðstofuburstin var hærri en burstin á eldhúsinu, með álíka háu gaflhlaði en breiðara. Fyrir ofan gaflhlaðið var ris með tilburþili og sex rúðu glugga en fjögurra rúðna gluggi var neðarlega á austurhlið baðstofunnar. Grasi vaxnir torfkampar voru beggja megin við gaflhlaðið, til skjóls fyrir vondum veðrum. Baðstofudyrnar voru vestast á gaflinum og snéru til suðurs eins og allar dyr á bæjarhúsunum á Hala. „Það voru sperrur í baðstofunni með skarsúð á og hellu á súðinni og torfþaki ofan á hellunni. Veggirnir og gaflhlaðið voru þiljuð niður að palli. Stafninn var óþiljaður, fyrst þegar ég mundi eftir. Seinna var stafninn þiljaður.“[69] **Bærinn** stóð vestan við baðstofuna, rennuhús með tveimur burstum, austur- og vesturbær. Gaflar voru úr timbri, tjargaðir með hvítmáluðum vindskeiðum. Vesturbærinn var hærri en austurbærinn og var með tvo glugga en dyr á gafli eystri bæjarins. Í grunnu sundi milli bæjanna var renna sem veitti rigningarvatni út á hlaðið. Vestast í bæjarhúsaröðinni var **smiðja** en sund var á milli hennar og bæjarhúsanna. Smiðjan var með timburþili og var lægra hús en rennuhúsin. Suðvestan smiðjunnar var **kamarinn**, en þeir voru ekki á hverjum bæ í sveitinni í þá tíð. Kamarinn var með torfveggjum og torfstafni og hellulausu torfþaki á sperrum og refti. Hann stóð sér á litlu barði og vestan hans var haugtótt, í laginu eins og skeifa. Í hana var einnig safnað kúamykju ásamt úrgangi úr kamrinum.

Norðan við rennuhúsin stóð **kofi**, niðurgrafinn að hluta með gaflhlað úr torfi og timbuþili þar ofar. Kofinn snéri þvert á bæjarhúsin með gafl í austur en stafni í vestur. Göng lágu frá kofanum í austurbæinn, þau voru eina aðkoman að kofanum.

[65] Manntal á Íslandi 1816, 1947 bls. 117.
[66] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 4.
[67] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 237.
[68] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 66.
[69] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 86.

Við hliðina á kofanum, norðan meginn stóð **gömul hlaða**, með grjóthlöðnum veggjum og nokkuð niðurgrafin. Dyr hennar snéru til austurs. **Heygarður** var nokkru austan við hlöðuna, en þar var síðar byggð ný hlaða.

Vorið 1906 skall á mikið norðan óveður í Suðursveit, þannig að flest húsin á Hala tók af niður að grunni nema baðstofuna.[70] Í kjölfarið voru húsin lagfærð án breytinga nema baðstofan var lengd. Ný baðstofa var síðar reist 1914, nú með standþili alveg niður úr með eldhúsi undir.[71] Í manntali fyrir árið 1910 er bæjarhúsum Hala lýst eftirfarandi: Torfbær með 1 heilþili, 1 hálfþili og þverhúsi með timburhlið og járnþaki.[72] Samkvæmt fasteignamati 1916-1918 eru íbúðarhúsum á Hala lýst sem baðstofu með torfþaki 11x5,5 áln. og stofuhús með járnþaki.[73] Árið 1925 hafa rennuhúsin vikið fyrir þverhúsi en það ár var baðstofa rifin og nýtt og stórt þverhús í tóft á tvo vegu reist í staðinn.[74] Það sama ár var vatn leitt í bæinn á Hala.[75]

Árið 1934 reis nýtt steinsteypt íbúðarhús og fjós, byggt sem burstabygging í anda gömlu burstabæjanna (mynd 14). Fjósið stóð vestar og hafði safngryfju og haughús undir. Ári síðar var byggð hlaða vestan við fjósið og 1936 var bætt við tveimur burstum austan við bæinn.[76] Síðar reis fjárhús og ný hlaða norðan við bæinn.

Staðsetning: A 645295.753 – N 406351.284

Aldur frá: 1700 - **Aldur** til: 1936

Sérheiti: *Hali*

Friðlýst: nei

Tegund: heimild

Ástand: ekki sést til fornleifa

Hlutverk: burstabær

Hætta: hætta vegna rasks

Mynd 14. Hali (005) á 7. áratug 20. aldar, burstabygging reist 1934-1936. Norðan við bæinn standa fjárhús og hlaða. Ljósmynd í vörslu Héraðsskjalasafns A-Skaftafellssýslu (HérA-Skaft.1990-1-38).

[70] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 131.
[71] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 189.
[72] Manntal á Íslandi 1910, 1994 bls. 92-93.
[73] Fasteignamat 1916-1918, Skaftafellssýsla-austur (145)0071r.
[74] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 193.
[75] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 193.
[76] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 198-199.

Lýsing: Íbúðarburstirnar þrjár sem reistar voru 1934-1936 standa enn á bæjarstæðinu. Fjós og hlaða hafa verið rifin og seinni tíma bygging er komin í staðin, byggð í sama stíl og burstirnar (sjá mynd 15).

Mynd 15. Hali 2019, horft til suðurs. Fjós og hlaða sem stóðu vestan við íbúðarhúsið hafa vikið fyrir nýrri byggingu, sem er í sama byggingastíl og bærinn frá 1934. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:006

Í máldögum kirkjunnar að Kálfafellsstað í Suðursveit frá 14. öld er getið hálfkirkju að Breiðabólsstað.[77] Talið er að kirkjan hafi staðið þar fyrir víst allt fram undir 1600. Hennar er ekki getið í máldaga frá 1708.[78] Kirkjan var helguð Blasíusi biskupi og var sungið frá Kálfafellsstað annan hvern helgan dag og skyldi greiða presti fyrir eitt hundrað og frítt fyrir hest sinn.[79] Engar heimildir eru fyrir staðsetningu kirkjunnar á jörðinni en árið 1960 fundust mannabein í jörðu, suðvestan við gamla bæjarstæðið og þykir líklegt að þarna hafi komið í ljós grafreitur frá því fyrir 1362.[80] Því til stuðnings er að beinin lágu undir ljósu vikurlagi frá Öræfajökulsgosinu 1362.

Staðsetning: A 645323.283 – N 406016.441

Sérheiti:

Tegund: mannvistarleifar

Tegund annað: heimild

Hlutverk: kirkjugarður

Hlutverk annað: kirkja

Aldur frá: 1000 - **Aldur** til: 1700

Friðlýst: nei

Ástand: ekki sést til fornleifa

Hætta: hætta vegna rasks

[77] Íslenskt Fornbréfasafn II, 1893 bls. 772.
[78] Íslenskt Fornbréfasafn XV, 1947-50 bls. 701.
[79] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.
[80] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.

Mynd 16. Meintur kirkjugarður (minjar 006), neðan Húsagarða. Horft til suðausturs í átt að Breiðabólsstaðarlóni. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Lýsing: Þegar tekið var fyrir votheysgeymslu árið 1960, u.þ.b. 20 m suðvestur af gamla bæjarstæðinu að Breiðabólsstað (sjá myndir 4 og 5), var komið niður á tvær grafir með nokkuð heillegum mannabeinum (mynd 16). Um tveggja metra bil var á milli beinanna og snéru þau frá austri til vesturs. Að sögn heimildamanns er helst talið að staðsetning kirkjunnar hafi verið rétt austar.

Auðkennisnúmer: 2093:007

„Vestan við gamla bæinn eru djúpar traðir, sem liggja að bæjarvegg og gegnum túnið vestur. Vestan traðanna Stöðull.“[81] Í bók sinni Steinarnir tala, lýsir Þórbergur tröðunum á eftirfarandi hátt:

„Það var auðséð á leifunum af gömlu Breiðabólsstaðarbæjunum, að þar hafði verið byggð í langar tíðir. Þar voru gamlir húsagarðar og mikið af tóttum. Þar höfðu verið gerðar traðir frá Suðurhúsunum vestur úr túninu einhverntíma í fyrndinni. Þær voru fimmtíu og fjögra faðma langar og um tvo faðma á breidd. Þær voru ekki gerðar eins og traðir eru venjulega, þannig, að garðar væru lagðir báðumegin götunnar. Sá, sem þarna stjórnaði verki, hafði farið nákvæmlega eins að og verkfræðingar nú á tímum, sem leggja götur gegnum miðshæðir. Hann hafði grafið traðirnar gegnum túnið, sem fór ofurlítið hækkandi vestur, og var traðarbotninn hér um bil láréttur, en barmarnir fláðu jafnt báðumegin og slétt af túninu fram á barmabrúnirnar, svo að traðirnar sáust ekki úr suðri og norðri, fyrr en komið var rétt að þeim, og spilltu því ekki yfirsýn yfir þetta fagra tún. Þetta hefur verið allmikið mannvirki á sínum tíma, því að traðirnar

[81] Ö-skrá, Breiðabólsstaður - 5

fóru dýpkandi vestur, eftir því sem túnið hækkaði, og vestasti hluti þeirra var meira en mannhæðar djúpur. Þær voru allar grasi grónar bæði barmarnir og traðarbotninn, og fallegar og alltaf tandurhreinar. Mér fannst það auðséð, að þetta verk hefði verið unnið á tímum, þegar menn hugsuðu stærra en gerðist síðar á öldum. Voru þetta hugsanir Hrollaugs, sonar Rögnvalds jarls á Mæri, í traðaformi? Það vissi enginn."[82]

Staðsetning: A 645228.664 – N 406027.806

Aldur frá: 850 - **Aldur** til: 1980

Sérheiti: *Traðirnar s*

Friðlýst: nei

Tegund: gata

Ástand: vel greinanlegar minjar

Hlutverk: traðir/ leið

Hætta: hætta vegna rasks

Mynd 17. Horft til norðvestur yfir Traðirnar (minjar 007) vestan Húsagarðanna. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Lýsing: Traðirnar liggja frá vestasta tóftarvegg í Húsagörðum, um 90 m í norðvestur að túni á Stöðli, vestan við bæjarstæðið (mynd 9). Breidd traðanna er um 3 m og eru þær grasi grónar, bæði veggir og gólf samanber lýsingu Þórbergs hér að ofan (mynd 17). Nú liggur vegur þvert yfir traðirnar, rúmlega 13 m vestan við húsatóftirnar í Húsagörðum (sjá mynd 9).

[82] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 184-185.

Auðkennisnúmer: 2093:008

„Sunnan við Traðir er Ranatún. Það myndar rana úr túninu.“[83] Í Byggðasögu A-Skaftafellssýslu segir: „Árið 1703 var tvíbýli á Breiðabólsstað, en síðan ekki nema einn ábúandi, þar til 1857, að þar hefst aftur tvíbýli, er hélst stöðugt til 1890, og var annað býlið vestast á gamla bæjarstæðinu og kallað Suðurhús. Spölkorn þaðan í suðvestur á svokölluðu Ranatúni eru gamlar húsarústir. Þar vottar greinilega fyrir heygarði. Er ekki annað að sjá en þetta séu bæjarrústir, heldur litlar og ekki mjög gamlar. Gæti það verið annað býlið á Breiðabólsstað frá 1703.“[84] Ekki er ljóst hversu lengi tvíbýlið varði en í manntali 1816 er einn ábúandi skráður á jörðinni.

Staðsetning: A 645209.822 – N 405957.149	**Aldur** frá: 850 - **Aldur** til: 1816
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: þúst	**Ástand**: greinanlegar minjar
Tegund annað: heimild	**Vegghæð** frá: 0,5 m
Hlutverk: óþekkt	**Vegghæð** til: 1,0 m
Hlutverk annað: bær	**Hætta**: hætta vegna rasks

Mynd 18. Horft til suðvesturs yfir Ranatún. Rauður hringur afmarkar þústina 008. Ljósm. SGB, feb. 2020.

Lýsing: Þústin er vestarlega á Ranatúni, tæpum 20 m frá jaðri túns (mynd 9 og 18). Stærð 15,5 x 7,0 m (mynd 19b). Mögulega eru þetta minjar af meintu bæjarstæði annars býlis á Breiðabólsstað frá 1703 samkvæmt manntali.

[83] Ö-skrá, Breiðabólsstaður - 5
[84] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.

Auðkennisnúmer: 2093:009

„Á Ranatúni voru tvö hús fyrir lömb, 16 lömb hvort, auk þess eitt fyrir fullorðið fé, 30 kindur. Í seinni tíð var þar hesthús.“[85]

Staðsetning: A 645238.539 – N 405966.015
Sérheiti: *Ranahús*
Tegund: tóft
Hlutverk: fjárhús
Hlutverk annað: hesthús
Aldur frá: 1800 **Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei
Ástand: greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,3 m
Vegghæð til: 0,5 m
Veggjabreidd: 1,0 m
Hætta: hætta vegna rasks

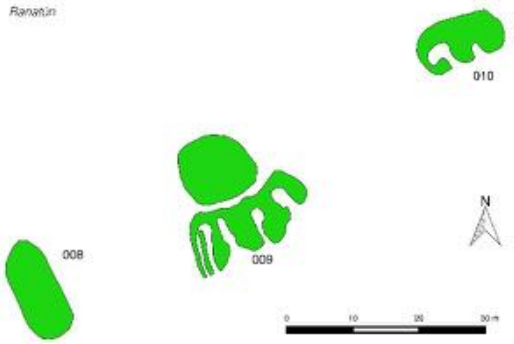

Mynd 19a-b. a)Tóft 009 í Ranatúni suðvestan við Húsagarða, horft til norðurs. Ljósm. SGB, ágúst 2019. b) Uppmæling af tóftum 008-010 í Ranatúni.

Lýsing: Í Ranatúni er mikið af vallargrónum tóftum og tófarbrotum (mynd 9). Tóft nr. 009 er um 9,5 m á lengd og 19 m á breidd þar sem hún er breiðust. Hún er með fjórum hólfum, álíka stórum en vestasta hólfið er með garða í miðju. Tóftin hefur dæmigerða lögun fyrir fjárhús. Fast norðan við tóftina er hringlaga hólf eða dæld sem að öllum líkindum eru leifar af hlöðu. Hér eru trúlega minjar af fjárhúsum sem tilgreind eru í örnefnaskrá í Ranatúni (mynd 19a-b).

Auðkennisnúmer: 2093:010

„Á Ranatúni voru tvö hús fyrir lömb, 16 lömb hvort, auk þess eitt fyrir fullorðið fé, 30 kindur. Í seinni tíð var þar hesthús.“[86]

Staðsetning: A 645273.723 – N 405994.999
Sérheiti:
Tegund: tóft

Friðlýst: nei
Ástand: greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,3 m

[85] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[86] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.

Hlutverk: óþekkt

Aldur frá: 1800 - **Aldur** til: 1950

Vegghæð til: 0,5 m

Veggjabreidd: 1,4 m

Hætta: hætta vegna rasks

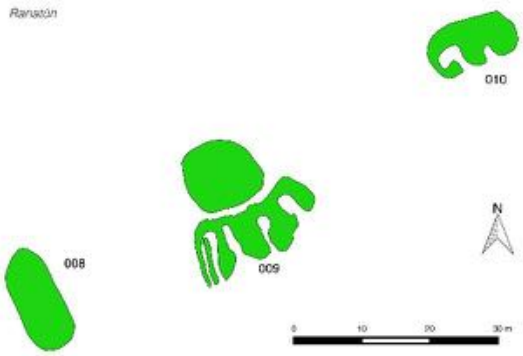

Mynd 20a-b. a) Vallargróin tóft 010 í Ranatúni, horft til norðvesturs. b) Uppmæling af tóftum 008-010. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Lýsing: Um 25 m norðaustan af tóft 009 í Ranatúni er minni tvíhólfa tóft 010, um 7 x 13,5 m að stærð (mynd 9 og 9b). Tóftin er mikið vallargróin og ekki sést í steinhleðslur (sjá mynd 20a). Hlutverk hennar er ekki ljóst út frá lögun en leiða má líkum að hér sé um annað af þeim tveimur lambhúsum sem skráð eru í örnefnaskrá.

Auðkennisnúmer: 2093:011

Í máldögum kirkjunnar að Kálfafellsstað í Suðursveit frá 14. öld er getið hálfkirkju að Breiðabólsstað og er talið að hún hafi staðið þar fyrir víst allt fram undir 1600.[87] Engar heimildir eru fyrir staðsetningu kirkjunnar á jörðinni en árið 1960 fundust mannabein í jörðu, suðvestan við gamla bæjarstæðið og þykir líklegt að þarna hafi komið í ljós grafreitur frá því fyrir 1362.[88] Því til stuðnings er að beinin lágu undir ljósu vikurlagi frá Öræfajökulsgosinu 1362.

Staðsetning: A 645303.639 – N 406007.002

Aldur frá: 1960 - **Aldur** til: 1980

Sérheiti:

Friðlýst: nei

Tegund: dæld

Ástand: greinanlegar minjar

Hlutverk: votheysgeymsla

Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Þegar tekið var fyrir votheysgeymslu árið 1960, u.þ.b. 20 m suðvestur af gamla bæjarstæðinu að Breiðabólsstað (minjar 006), var komið niður á tvær grafir með nokkuð heillegum mannabeinum. Votheysgeymslan var því reist nokkrum m vestar en upphaflega stóð til. Skráning hennar er tekin hér með svo staðsetning geymslunnar verði kunn þó svo aldursákvæðum sé ekki náð. Ekki sést til minja.

[87] Íslenskt Fornbréfasafn II, 1893 bls. 772.
[88] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 232.

Auðkennisnúmer: 2093:012

Gamla bæjarstæðið að Breiðabólsstað var nefnt Húsagarðar eftir að búsetu lauk í Austur- og Suðurhúsum.[89] Túnakort af heimatúnum Breiðabólsstaðar frá 1918 sýnir tvo sáðgarða, annan sunnan við bæjarhúsin að Breiðabólsstað 1 og hinn suður af fénaðarhúsum sem reist voru í Húsagörðum (sjá mynd 21a).[90]

Staðsetning: A 645308.197 – N 406013.311
A 645328.874 – N 406024.097
A 645297.852 – N 406009.503
Sérheiti:
Tegund: garðlag
Hlutverk: túngarður
Hlutverk annað: sáðgarður

Aldur frá: 1700 - **Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,2 m
Vegghæð til: 0,5 m
Veggjabreidd: 1,0 m
Hætta: hætta vegna rasks

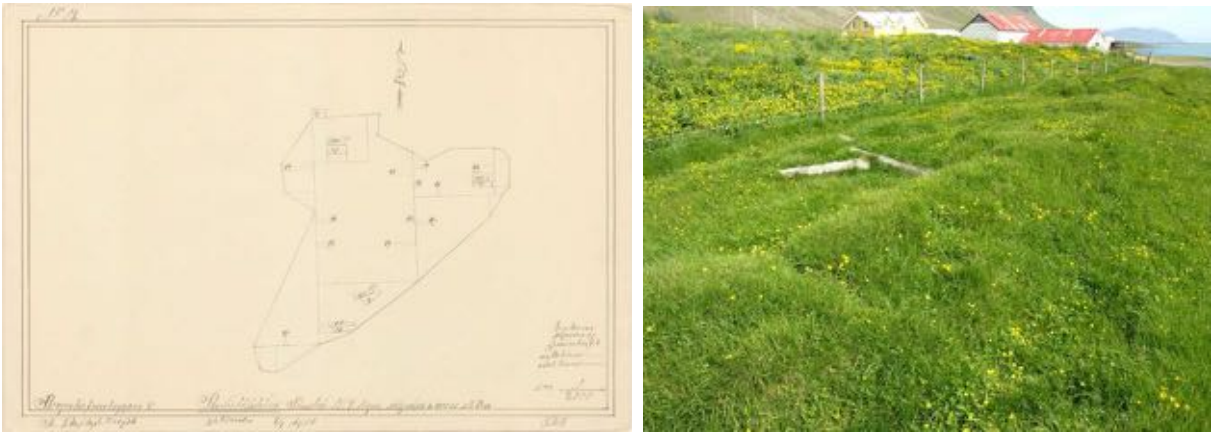

Mynd 21a-b. a) Samkvæmt túnakorti frá Breiðabólsstað voru sáðgarðar í Húsagörðum. Kortið er teiknað um 1918. b) Garðlög 012 sunnan Húsagarðanna, horft til norðausturs. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Lýsing: Neðan við gömlu húsarústirnar í Húsagörðum eru þrjú vallargróin garðlög (sjá mynd 9). Öll garðlögin eru L- laga, mis löng en um 2 m á breidd. Vestasti garðurinn er u.þ.b. 4 x 11 m, mið garðlagið er um 3,5 x 3,5 m og austasta garðbrotið mældist 5 x 16 m að stærð. Ekki sést í steinahleðslur í garðlögunum (sjá mynd 21b).

[89] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.
[90] Þjóðskjalasafn Íslands, túnakort fyrir Breiðabólsstað.

Auðkennisnúmer: 2093:013

„Þar sem íbúðarhúsið stendur nú [1961] á Breiðabólstað, hétu Heygarðshólar. Þar var haldið hádegi frá Hala, þar til klukka kom til sögunnar.“[91]

Staðsetning: A 645340.590 – N 406074.794	**Aldur** frá: 1700 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Heygarðshólar*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**:
Hlutverk: eyktarmark	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Í dag stendur steynsteypt hús, Breiðabólsstaður 1 reist 1934 í hádegisstað frá Hala (mynd 9).

Auðkennisnúmer: 2093:014

„Á Ranatúni voru tvö hús fyrir lömb, 16 lömb hvort, auk þess eitt fyrir fullorðið fé, 30 kindur. Í seinni tíð var þar hesthús.“[92]

Staðsetning: A 645181.617 – N 405974.270	**Friðlýst**: nei
Sérheiti:	**Ástand**: greinanlegar minjar
Tegund: tóft	**Vegghæð** frá: 0,2 m
Hlutverk: óþekkt	**Vegghæð** til: 0,5 m
Aldur frá: 1700 - **Aldur** til: 1950	**Veggjabreidd**: 0,8 m
	Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Vallargróin einhólfa tóft er vestast í Ranatúni, norðan undir vegslóða sem liggur niður í Ullarhraunslág, milli Stöðuls og Ullarhrauns (mynd 22a). Stærð tóftarinnar er um 3,7 á lengd og 3,0 á breidd þar sem hún er breiðust, liggur norður–suður með dyr til suðurs. Ekki sést í hleðslur í tóftarveggjum. Suður- og vestur með tóftinni liggja 4 garðlög eða garðbrot, sjá minjar 015. Á mynd 23 má sjá uppmælingu af tóftinni ásamt fleiri minjum í Ranatúni og Ullarhraunsmýri.

Mynd 22a-b. a) Tóft 014 er lítil tóft vestast í Ranatúni (rauð ör), horft til norðurs. b) Garðlag 015 vestan í Ranatúni. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

[91] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 6.
[92] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.

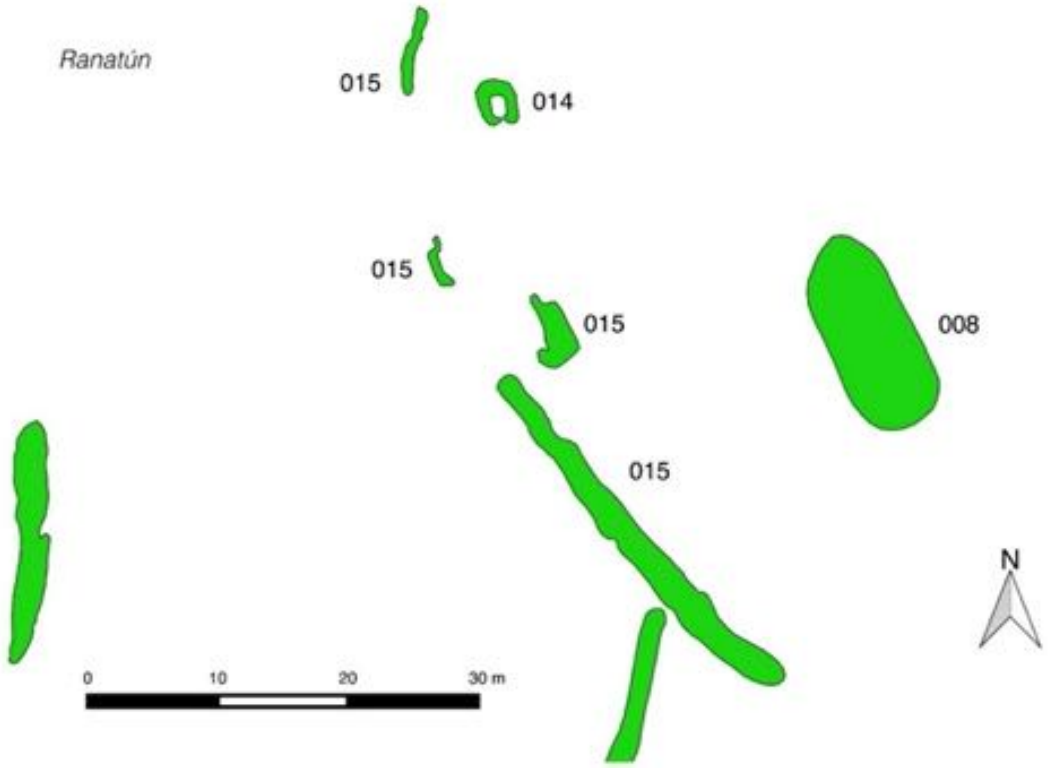

Mynd 23. Uppmælingar af minjum 014 og 015 í Ranatúni. Garðlagið 015 er 4 hlutum.

Auðkennisnúmer: 2093:015

„Á Ranatúni voru tvö hús fyrir lömb, 16 lömb hvort, auk þess eitt fyrir fullorðið fé, 30 kindur. Í seinni tíð var þar hesthús.“[93]

Staðsetning: A 645182.574 – N 405952.818
A 645175.508 – N 405981.883
A 645203.263 – N 405930.492
Sérheiti: *Ranatún*
Tegund: garðlag
Hlutverk: túngarður
Hlutverk annað: heygarður
Aldur frá: 1700 - **Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: greinanlegar minjar
Hætta: hætta vegna rasks

Vegghæð garðlaganna er frá 0,3 m til 1,0 m og meðal-veggjabreidd um 1,0 m.

Lýsing: Vestast í Ranatúninu, um 5 m vestan og sunnan við tóft 014 eru 4 garðlög eða garðbrot (sjá mynd 9). Garðbrotin liggja öll neðar í landinu en tóft 014. Garðbrotin hafa upprunalega myndað eitt garðlag sem hefur umlukið Ranatúnið í vestri en rofnað í sundur á stórum kafla. Efsta og nyrsta brotið er um 7 m langt, um 10 m suður af því er um 4 m langt garðbrot en rofnað hefur úr því í nyrðri enda þess (sjá mynd 23). Sex m í suðaustur er 6 m brot og er sýnu breiðara en hin fyrri. Um 1 m hefur rofist

[93] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.

úr norðaustur horni þess og 4 m af vesturveggnum. Syðsta garðlagið er lengra og greinilegra, allt að 32ja m langt. Garðlagið liggur í sveig til suðausturs meðfram vesturbakka Ranatúnsins (mynd 22b).

Auðkennisnúmer: 2093:016

Ullarhraunsmýri er mýrlendi norðan Ullarhrauns og sunnan við Stöðul vestan Traðanna.[94] Túngarðar og garðbrot eru áberandi í mýrinni (sjá garðlag 016 og 022).

„Einhverntíma fyrr á öldum, það vissi enginn hvenær, hafði verið hlaðinn allmikill túngarður norður með endilöngum vesturjaðri túnanna, neðan frá Lóni upp að Hala, og jafnvel líka austur með norðurjaðri þeirra, því að á barðinu austan við Halabæinn sást móta fyrir ævagömlum garðleifum. Þessi garður stóð ennþá, þó víða orðinn skældur og hrörlegur, upp undir syðra Stókuskákarhúsið og hafði varið þann hluta túnsins fyrir uppblæstri.“[95]

Staðsetning: A 645186.610 – N 405915.541
A 645176.941 – N 405896.695
A 645193.772 – N 405935.596
Sérheiti: *Ullarhraunsmýri*
Tegund: garðlag
Hlutverk: túngarður

Aldur frá: 1700 **- Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,2 m
Vegghæð til: 0,4 m
Veggjabreidd: 1,0 m
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Garðlag 016 er í mýrinni og liggur í suðvestur frá Ranatúni. Garðlagið er í heildina um 42 m að lengd en rofið í sundur á þremur stöðum (sjá myndir 9, 24 og 25). Austasti hluti garðsins sem liggur upp að Ranatúninu er rúmlega 16 m langur og er lengsti hluti garðlagsins. Engar grjóthleðslur eru sjáanlegar í garðlaginu.

Mynd 24a-b. a) Horft yfir Ullarhraunsmýri til Ranatúns, garðlag 016 í forgrunni fyrir miðri mynd. b) Ullarhraunslágin er lægðin hægra megin á ljósmynd. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

[94] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.
[95] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 157.

Auðkennisnúmer: 2093:017

„Sunnan við Traðir er Ranatún. Það myndar rana úr túninu. Suðvestan í því er Ullarhraunslág. Þar var Sunnansandaskipið oft látið standa uppi á sumrin.“[96]

Staðsetning: A 645192.246 – N 405908.387	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Ullarhraunslág*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: naust/bátalægi	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Engar minjar eru sjáanlegar á vettvangi (mynd 24b).

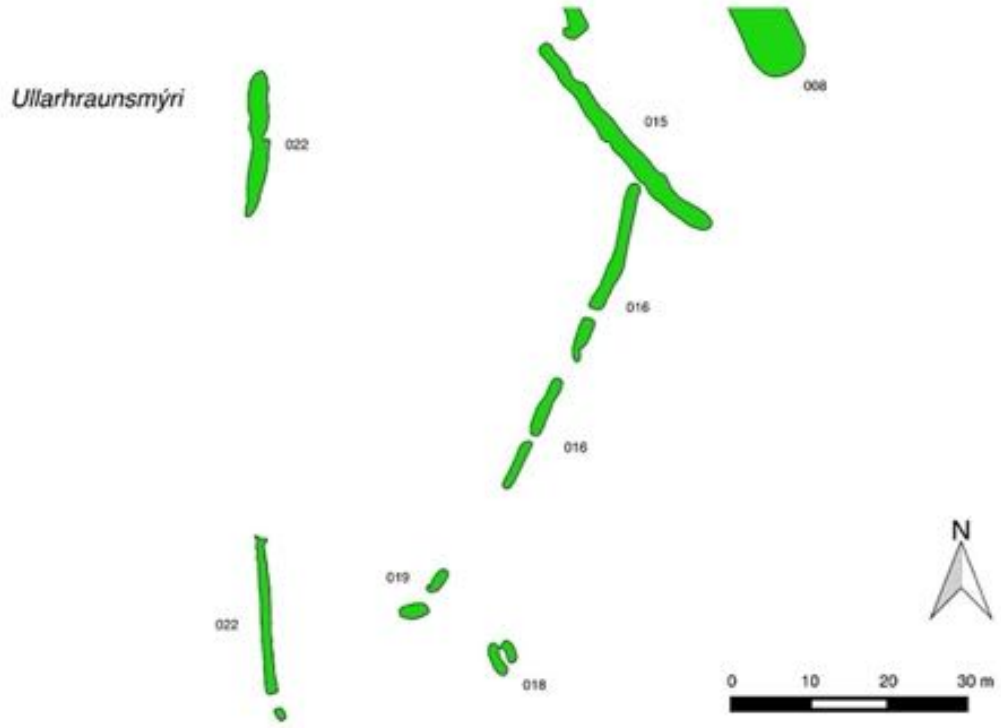

Mynd 25. Uppmælingar af minjum 016-022 í Ullarhrauni og Ullarhraunsmýri.

[96] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.

Auðkennisnúmer: 2093:018

Efst á Ullarhraunsklettinum eru tvær þúfur sem líta eins út og leifar af tóft.

Staðsetning: A 645176.557 – N 405875.904	**Friðlýst**: nei
Sérheiti: *Ullarhraun*	**Ástand**: greinanlegar minjar
Tegund: tóft	**Vegghæð** frá: 0,2 m
Hlutverk: óþekkt	**Vegghæð** til: 0,4 m
Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950	**Veggjabreidd**: 1,0 m
	Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Þúfurnar eru grasi grónar og standa syðst við klettabrúnina (mynd 25 og 26a).

Auðkennisnúmer: 2093:019

Norðan í Ullarhrauni var þurrkhjallur Steins bónda á Breiðabólsstað. „En þar hvíldu jarðneskar leifar af tveimur hjöllum, sem dóu fyrir meira en fimmtíu árum.“[97]

Staðsetning: A 645166.734 – N 405882.996	**Friðlýst**: nei
Sérheiti: *Hákarlahjallurinn*	**Ástand**: greinanlegar minjar
Tegund: tóft	**Vegghæð** frá: 0,2 m
Hlutverk: herslubyrgi	**Vegghæð** til: 0,4 m
Hlutverk annað: hákarlahjallur	**Veggjabreidd**: 0,5 m
Aldur frá: 1850 **- Aldur** til: 1950	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Norðan í Ullahrauninu eru tvö tóftarbrot. Brotin liggja norður og vestur úr klettaveggnum, hvort u.þ.b. 3,5 m að lengd og breiddin er 2,5 m (myndir 9, 25og 26b).

Mynd 26a-b. a) Óþekkt tóft á Ullarhrauni, horft til norðausturs. b) Rústir hákallahjallanna eru ekki umfangsmiklar. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

[97] Þórbergur Þórðarson, 1955 bls. 213.

Auðkennisnúmer: 2093:020

„Við túnfót á Ranatúni er hraun, sem heitir Ullarhraun. Gjót, um annan meter á breidd, klýfur hraunið í tvennt og heitir Ullarhraunsgjögur. Þar á að vera útburður.“[98]

Staðsetning: A 645152.122 – N 405860.888	**Aldur** frá: 850 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Ullarhraunsgjögur*	**Friðlýst**: nei
Tegund: þjóðsaga	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: útburður	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Gjótið er um 4 m hátt, frá botni og upp á brún, sjá mynd 27a.

Mynd 27a-b. a) Gjótið er syðst í Ullarhrauni, horft til suðurs. b) Gamla vatnsbólið fyrir Breiðabólsstaðarbæ var í Lækjargili, neðan Ranatúns. Engin sjáanleg ummerki eru eftir vatnsbólið. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:021

„Neðan við Ranatún er gamalt vatnsból frá Breiðabólsstað, uppsprettulind undan túnbakka, heitir Lækjargil. (Þar var kvos upp í bakka, en tæplega nokkuð gil.) Gilið hefur stytst við það, að bakkinn brotnaði.“[99]

Staðsetning: A 645280.435 – N 405957.169	**Aldur** frá: 1700 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Lækjargil*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: vatnsból	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Ummerki um vatnsbólið eru ekki sjáanleg lengur (sjá mynd 27b).

[98] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[99] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.

Auðkennisnúmer: 2093:022

Ullarhraunsmýri er mýrlendi norðan Ullarhrauns og sunnan við Stöðul vestan Traðanna.[100] Túngarðar og garðbrot eru áberandi í mýrinni (sjá garðlag 016 og 022).

„Einhverntíma fyrr á öldum, það vissi enginn hvenær, hafði verið hlaðinn allmikill túngarður norður með endilöngum vesturjaðri túnanna, neðan frá Lóni upp að Hala, og jafvel líka austur með norðurjaðri þeirra, því að á barðinu austan við Halabæinn sást móta fyrir ævagömlum garðleifum. Þessi garður stóð ennþá, þó víða orðinn skældur og hrörlegur, upp undir syðra Stókuskákarhúsið og hafði varið þann hluta túnsins fyrir uppblæstri.“[101]

Staðsetning: : A 645146.240 – N 405883.844
A 645145.694 – N 405949.965
A 645148.291 – N 405867.060
Sérheiti: *Ullarhraunsmýri*
Tegund: garðlag
Hlutverk: óþekkt
Aldur frá: 1700 **- Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei
Ástand: greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,4 m
Vegghæð til: 0,5 m
Veggjabreidd: 1,5 m
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Af lýsingum Þórbergs hér ofar, er líklegt að hér sé um leifar af sama túngarði sem lá meðfram öllu heimatúninu á Breiðabólsstað. Hér liggur garðurinn í norður frá Ullarhraunsklöppinni í gegnum Ullarhraunsmýri í átt að vegi sem liggur sunnan við Stöðul. Garðurinn er ekki sjáanlegur norðan við veginn. Garðurinn er rofinn í sundur á tveimur stöðum og myndar því 3 mislöng garðbrot. Syðsta brotið er um 1,5 m langt, þá kemur tæplega 2 m langt rof þar sem hann hverfur með öllu. Þá er 20 m langt garðbrot, nokkuð heillegt. Því næst rofnar garðurinn á rúmlega 40 m kafla þegar hann verður sýnilegur á ný. Sá hluti garðlagsins er um 18,5 m langur og er mjög rofinn og raskaður (sjá mynd 25 og 28).

Mynd 28. Horft til norðurs yfir Ullarhraunsmýri í átt að Aur. Garðurinn hefur rofnað á tveimur stöðum, sjá mynd 9. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

[100] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.
[101] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 157.

Auðkennisnúmer: 2093:023

Í Ullarhraunsmýri eru leifar gamalla kartöflugarða frá Breiðabólsstaðabæjum.[102]

Staðsetning: A 645137.278 – N 405925.076	**Aldur** frá: 1930 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: frásögn	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: matjurtagarður	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Fast vestan við garðlag 022 eru þústir í túni (sjá kort 1 á mynd 9). Þetta eru ummerki eftir seinni tíma kartöflugarða.

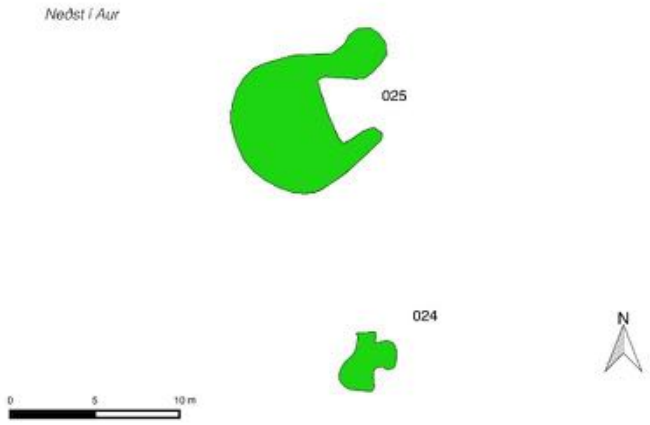

Mynd 29. Uppmælingar af tóftarbrotum 024 og 025 neðst í Aur.

Auðkennisnúmer: 2093:024

Í minningum Þórbergs frá æsku í Suðursveit lýsir hann landinu vestan heimatúnanna. Um Aurinn segir hann: „Fyrir hundruðum ára var óslitinn grasvöllur frá Loftstöftum austur að Breiðabólsstaðartúnum, en nú var langur og breiður aur þar á milli. ... Hann var kallaður Aur. ... Ég hafði gaman af að reika um Aurinn og skoða. ... Ennþá neðar og nær túninu voru gömul tóttabrot. Þau seiddu mig oft til sín. Enginn vissi eftir hverja þau voru. það gerði þau meira spennandi.“[103]

Staðsetning: A 645110.679 – N 405961.909	**Friðlýst**: nei
Sérheiti:	**Ástand**: illgreinanlegar minjar
Tegund: tóft/tóftarbrot	**Vegghæð** frá: 0,1 m
Hlutverk: óþekkt	**Vegghæð** til: 0,4 m
Aldur frá: 850 - **Aldur** til: 1950	**Veggjabreidd**: 0,6 m
	Hætta: hætta vegna rasks

[102] Fjölnir Torfason, 2019 munnleg heimild.
[103] Þórbergur Þórðarson, 1957 bls. 25.

Lýsing: Vestast á Stöðli neðan við Aur eru vallargróin tóftarbrot, með fremur óljósar útlínur (mynd 30a). Ytra mál 3 x 3,7 m. Uppmælingu má sjá á mynd 29.

Mynd 30a-b. a)Tóftarbrot 024 neðst í Aur, horft til suðurs í átt að Ullarhrauni. b)Horft til vesturs yfir tóftarbrot 025, neðst í Aur. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:025

„Fyrir hundruðum ára var óslitinn grasvöllur frá Loftstóftum austur að Breiðabólsstaðartúnum, en nú var langur og breiður aur þar á milli. ... Hann var kallaður Aur. ... Ég hafði gaman af að reika um Aurinn og skoða. ... Ennþá neðar og nær túninu voru gömul tóttabrot. Þau seiddu mig oft til sín. Enignn vissi eftir hverja þau voru. það gerði þau meira spennandi.“[104]

Staðsetning: A 645106.020 – N 405976.001

Sérheiti:

Tegund: tóft/tóftarbrot

Hlutverk: óþekkt

Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: illgreinanlegar minjar

Vegghæð frá: 0,2 m

Vegghæð til: 0,5 m

Veggjabreidd: 1,0 m

Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Tóftarbrot 025 er stærra um sig en 024, vallargróið og með óljósar útlínur (sjá myndir 29 og 30b). Ekki er hægt að segja til um hvert hlutverk þessa mannvirkis hefur verið.

Auðkennisnúmer: 2093:026

„Vestan við gamla bæinn eru djúpar traðir, ... Vestan traðanna er Stöðull.“[105]

Staðsetning: A 645163.690 – N 405998.715

Sérheiti: *Stöðull*

Tegund: heimild

Hlutverk: stöðull

Hlutverk annað:tún

Aldur frá: 850 - **Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand:

Hætta: engin hætta

[104] Þórbergur Þórðarson, 1957 bls. 25.
[105] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 5.

Lýsing: Stöðull eru tún þar sem kýr voru mjólkaðar að sumri. Í dag er umrætt svæði ræktað tún og engar kýr í bústofni Breiðabólsstaðabæja.

Auðkennisnúmer: 2093:027

Fjárhús stóðu syðst á Stöðli norðvestan Ranatúns.[106]

Staðsetning: A 645155.856 – N 405997.529	**Aldur** frá:1900 - **Aldur** til: 2000
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: frásögn	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Fjárhúsin hafa verið jöfnuð við jörðu og sléttað yfir grunna þess. Samkvæmt aldursákvæðum í menningarminjalögum skilgreinast húsin ekki sem fornleifar en staðsetning þeirra er engu að síður skráð hér.

Auðkennisnúmer: 2093:028

„Rétt suðaustan við bæinn á Breiðabólsstað var Úlfshaugur, nú jafnaður við jörðu. Þar átti Úlfur landnámsmaður á Skálafelli að vera heygður.“[107]

Staðsetning: A 645360.658 – N 406064.610	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til:1950
Sérheiti: Úlfshaugur	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fornmannahaugur	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Í dag standa fjárhús og hlaða frá Breiðabólsstað við meinta staðsetningu Úlfshaugs (myndir 9 og 31a)

Mynd 31a-b. a) Meintur Úlfshaugur var rétt suðaustan við bæinn Breiðabólsstað. b) Trjátótt á mörkum Breiðabólsstaðar og Gerðis. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

[106] Fjölnir Torfason, 2019 munnleg heimild.
[107] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 6.

Auðkennisnúmer: 2093:029

„Fjárhústóttin, sem var í mörkum milli Neðratúns á Gerði og Breiðabólstaðar, fékk á síðari árum nafnið Trjátótt, af því að rekatrjám á Breiðabólstaðarfjörum var ekið þangað á vetrin.“[108] Þórbergur segir svo frá tóftinni: „Breiðabólsstaðarbæirnir áttu saman fjöru. Hún hét Breiðabólsstaðafjara, og þeir skiptu jafnt á milli sín því sem rak á hana. Rekaspýtur voru stundu látnar safnast fyrir á fjöruna. Svo voru þær dregnar á sleða upp að Trjátótt og geymdar þar, þangað til þeim var skipt. Þess vegna hét tóttin Trjátótt. Í Suðursveit voru ástæður til allra hluta, og einfaldar ástæður höfðu einfaldar afleiðingar, eins og hjá Guði. Á Norðurlandi hefði svona tótt líklega verið kölluð Kjörviðarvirki.“[109]

Staðsetning: A 645453.274 – N 406126.182
Sérheiti: *Trjátótt*
Tegund: heimild
Tegund annað: tóft
Hlutverk: fjárhús
Hlutverk annað: lambhús
Aldur frá: 1800 **- Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: illgreinanlegar minjar
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Meint staðsetning er neðst í túninu á mörkum Breiðabólsstaðar og Gerðis. Þar hallar landi niður að lóninu, fast við túngirðingu sem skilur túnin að (sjá mynd 9 og 31b).

Auðkennisnúmer: 2093:030

„Austan við Bakka fellur Loftstóttalækur. Við upptök hans standa Loftstættur, fjárhús.“[110] Þórbergur spurði: „Hver var Loftur? Hvenær lifði Loftur? því gat enginn svarað.“[111]

Staðsetning: A 644640.920 – N 406161.301
Sérheiti: *Loftstættur*
Tegund: tóft
Hlutverk: fjárhús
Hlutverk annað: sauðahús
Aldur frá: 1800 - **Aldur** til: 1980
Friðlýst: nei
Ástand: vel greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,8 m
Vegghæð til: 1,6 m
Veggjabreidd: 1,0 m
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Einhólfa tóft, hlaðin úr grjóti og torfi með 11 m löngum steyptum garða í henni miðri (mynd 10). Stærð tóftarinnar er um 19 m á lengd og 11 m á breidd þar sem hún er breiðust, í hlöðurými í norður enda tóftarinnar. Hæð allra veggja er svipuð (sjá uppmælingu af tóftinni á mynd 32b). Tóftin liggur N-S og dyr snúa til suðurs. Mannvirkið er farið að láta á sjá og hleðslur hafa runnið í sundur og grjót hrunið úr veggjum. Mikill gróður er í tóftinni (sjá mynd 32a).

[108] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 7.
[109] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 198.
[110] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 2.
[111] Þórbergur Þórðarson, 1957 bls. 22.

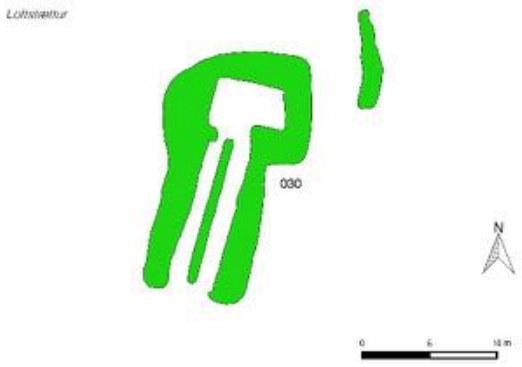

Mynd 32a-b. a) Loftstættur, horft til norðausturs. Ljósm. SGB, ágúst 2019. b) Uppmæling minja 030, fjáhús og hlaða.

Auðkennisnúmer: 2093:031

„Norðan við Aurinn stendur Helghóll. ... Við þjóðveginn er gróin hæð, er líkist bát á hvolfi nema miklu stærri; heitir hún Helgaleiði. Það er skammt vestan við Helghól (um 100 metra). Munnmæli segja að að þar hafi verið heygður bóndi að Reynivöllum, Helgi að nafni, af Breiðabólsstaðarbændum, sem sátu fyrir honum vestan í Helghól og drápu hann. Orsökin er talin ágangur hans í beit á Breiðabólsstaðarlandi.“[112] Þórbergur segir svo frá Helgaleiði: „Hún [þúst] var nokkuð mikil um sig, en ekki há, breiðust um miðjuna, en mjókkaði til beggja enda. Hún virtist vera gamalt og uppgróið hlaup úr fjallinu, ævargamalt. En hún var alltaf kölluð Helgaleiði, og þar undir átti Helgi að vera grafinn og báti hvolft yfir hann. Kannski hefur leiðið verið þarna og hlaup runnið yfir það. Sagan um Helga hefur varla orðið til af engu. það var ekki siður í Suðursveit að ljúga upp sögum. Þetta var eina mannvígið, sem menn vissu til að unnið hefði verið í sveitinni.“[113]

Staðsetning: A 644695.642 – N 406312.532

Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950

Sérheiti: *Helgaleiði*

Friðlýst: nei

Tegund: þjóðsaga

Ástand: greinanlegar minjar

Tegund annað: örnefni

Hætta: hætta vegna rasks

Hlutverk: legstaður

Lýsing: Helgaleiði er lágreist ávöl hæð eða þúst í túni, um 20 m suður af þjóðvegi 1 (sjá mynd 10 og 33a). Hæðin er innan við hálfan metra á hæð og stendur efst í ræktuðu túni, fast við túngirðinguna. Upplýsingaskilti hefur verið sett við hæðina sem segir frá sögunni af Helga og baráttu Breiðabólsstaðabænda við ágangi hans í túnin þeirra.

[112] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 2-3.
[113] Þórbergur Þórðarson 1957, bls. 21.

Mynd 33a-b. a) Helgaleiði, norðvestan Helghóls. Horft í átt að Fellsfjalli og Vatnajökli. b) Helghóll séður frá Innra Rofi. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:032

„Norðan við Aurinn stendur Helghóll. ... Við þjóðveginn er gróin hæð, er líkist bát á hvolfi nema miklu stærri; heitir hún Helgaleiði. Það er skammt vestan við Helghól (um 100 metra). Munnmæli segja að þar hafi verið heygður bóndi að Reynivöllum, Helgi að nafni, af Breiðabólsstaðarbændum, sem sátu fyrir honum vestan í Helghól og dráðu hann. Orsök er talin ágangur hans í beit á Breiðabólsstaðarlandi.“[114]

Þórbergur Þórðarson lýsir Helghól eftirfarandi: „Þessi hóll var brattur sunnanmegin og að mestu leyti nakið grjót, hann var líka brattur til endanna, en norðanmegin hafði hann hægan halla niður að fjallsrótunum, vaxinn mosa og grasi og prýddur nokkuð stórum steinum á víð og dreif, og á einum stað norðan í hólnum miðjum sást undirstaða lítillar réttar ævargamallar. ... Þessi hóll, ... var kallaður Helghóll. En fólk sagði það ætti að segja Helgahóll.“[115] „Og Helghóll var líka tveir heimar. Þar voru huldufólksbyggðir. Það fullyrti Oddný gamal á Gerði, sem var bæði skyggn og stórvitur, og það sögðu fleiri. Og við Helghól hafi ýmislegt komið fyrir, sem gaf til kynna, að þar væru fleiri á stjái en jarðlífsverur.“[116] Miðaftan frá Hala var á Helghól áður en klukka kom á Breiðabólsstaðabæi.[117]

Staðsetning: A 644886.176 – N 406281.778

Sérheiti: *Helghóll*

Tegund: þjóðsaga

Tegund annað: örnefni

Hlutverk: aftökustaður /huldufólksbústaður

Hlutverk annað: eyktarmark

Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Hætta: hætta vegna rasks

[114] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 2-3.
[115] Þórbergur Þórðarson, 1957 bls. 19-20.
[116] Þórbergur Þórðarson, 1957 bls. 26.
[117] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 6.

Lýsing: Vestan heimatúnanna tæpum 100 m sunnan við Þjóðveg 1 er Helghóll (sjá mynd 10). Hóllinn er grasi gróinn klapparhóll, brattur að sunnan en hallar aflíðandi til norðurs í átt að fjallsrótum (mynd 33b). Norðan í Helghól eru leifar af gömlum réttum.

Mynd 34a-b. a) Steinalögnin er talin vera forn hofhringur. b) Gamla Helghólsréttin norðan í Helghól. Horft til norðvesturs yfir réttina og í átt að Fellsfjalli. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:033

Norðan í Helghól eru 2 hringlaga steinalagnir, minjar um réttir. Þórbergur lýsir í minningum sínum þessum réttum: „ ... á einum stað norðan í hólnum miðjum sást undirstaða lítillar réttar ævargamallar. Steinarnir lágu þar ennþá alveg eins og þeir höfðu verið lagðir, þegar réttin var byggð. Hvenær? Það vissi enginn. En þetta voru miklir sögusteinar.“[118]

Staðsetning: A 644822.553 – N 406314.494

Sérheiti:

Tegund: steinalögn

Tegund annað: tóft

Hlutverk: óþekkt

Hlutverk annað: hofhringur

Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Steinalögn norðan í Helghól, stærð steina frá 0.1 m til 0.3 á hæð, meðalbreidd um 0.5 m (mynd 10 og 34a). Steinalögnin er talin ævagamall hofhringur samkvæmt heimildamanni.

[118] Þórbergur Þórðarson 1957, bls. 19.

Auðkennisnúmer: 2093:034

Norðan í Helghól eru 2 hringlaga steinalagnir, minjar um réttir. Þórbergur lýsir í minningum sínum þessum réttum: „Norðan á hólnum dálítið vestar í litlum bug var réttin, sem þá var réttað í heima við á Breiðabólsstaðarbæjunum, og einn dilkur við hana. Réttardyrnar snöru á móti vestri, og vestur frá þeim var rennisléttur bali, undursamlega fallegur.“[119]

Staðsetning: : A 644861.985 – N 406316.450	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Helghólsrétt*	**Friðlýst**: nei
Tegund: steinalögn	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: fjárrétt	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Norðan í Helghól, vestar en steinalögn 033 er önnur steinalögn sem myndar réttarveggina á þrjá vegu en er opin til vesturs (mynd 34b). Hæð steina er frá 0.2 til 0.5 m og meðalbreidd um 0.5 m. Útlínur réttarinnar eru sýndar á mynd 10.

Auðkennisnúmer: 2093:035

Norðaustan í Helghól er um 45 m löng steinalögn (sjá mynd 10).

Staðsetning: A 644939.577 – N 406335.817	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: steinalögn	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: óþekkt	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Steinarnir liggja frá 20–50 cm millibili, samtals um 12-15 steinar. Hæð steina er frá 20–50 cm og mynda nokkuð beina línu austast á barðinu við Helghól þar sem landi tekur að halla til austurs að túnum í Innra Rofi (mynd 35). Ekki er hægt að útiloka að hér sé um leifar af vörslugarði frá Stekknum sem var suðaustan við Helghólinn (sjá minjar 037 og 038).

Mynd 35. Steinalögnin austast í Helghól. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

[119] Þórbergur Þórðarson 1957, bls. 19.

Auðkennisnúmer: 2093:036

Í örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Innra-Rof er austan í Helghól og nær austur að gamla túninu. ... Innst á Rofinu í kvos, sem gengur að Helghól er Stekkur, þar sem lömbum var stíað í. Stekkinn tók af vegna þess, að aldrei mátti byrgja lamb þar yfir nótt, þá var hann opinn að morgni. Þessa sögu sagði Oddný á Gerði. Síðan var stekkurinn fluttur lengra norður í hólinn, og var þá ekki neitt á neinu. Þar var stíað í tíð Steinþórs, fram úr.“[120]

Staðsetning: A 644961.277 – N 406328.360	**Ástand**: vel greinanlegar minjar
Sérheiti: *Helghólshús*	**Vegghæð** frá: 0,6 m
Tegund: tóft	**Vegghæð** til: 1,4 m
Hlutverk: fjárhús	**Veggjabreidd**: 0,6 m
Aldur frá: 1850 - **Aldur** til: 1965	**Hætta**: hætta vegna rasks
Friðlýst: nei	

Lýsing: Helghólshús er einhólfa tóft, stærð 7,5 m á lengd og 4,7 á breidd þar sem hún er breiðust (sjá uppmælingu á mynd 36a). Veggjahleðslur eru nokkuð heillegar en byrjaðar að renna í sundur. Tóftin stendur í órækt vestan í jaðri ræktaðs túns, með legu NV – SA, dyr snúa mót suðaustri. Mikill gróður er í og kringum tófina (sjá mynd 36b).

Mynd 36a-b. a) Helghólshús, uppmæling af tóft 036. b) Horft frá Helghól yfir Helghólshús. Mikill gróður er í og utan við tóftina en hún stendur í óræktuðu túni. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:037

„Innst á Rofinu í kvos, sem gengur að Helghól er Stekkur, þar sem lömbum var stíað í. Stekkinn tók af vegna þess, að aldrei mátti byrgja lamb þar yfir nótt, þá var hann opinn að morgni. Þessa sögu sagði Oddný á Gerði. Síðan var stekkurinn fluttur lengra norður í hólinn, og bar þá ekki neitt á neinu. Þar var stíað í tíð Steinþórs, fram úr.“[121]

[120] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 3-4.
[121] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 3-4.

Staðsetning: A 644967.536 – N 406289.729

Sérheiti: *Stekkur*

Tegund: tóft

Hlutverk: stekkur

Hlutverk annað: lambhús

Aldur frá: 1800 **- Aldur** til:1950

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Vegghæð frá: 0,3 m

Vegghæð til: 0,6 m

Veggjabreidd: 1,0 m

Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Einhólfa vallargróin tóft með hleðslur útflattar og hlaupnar í þúfur (sjá myndir 37 og 38a).

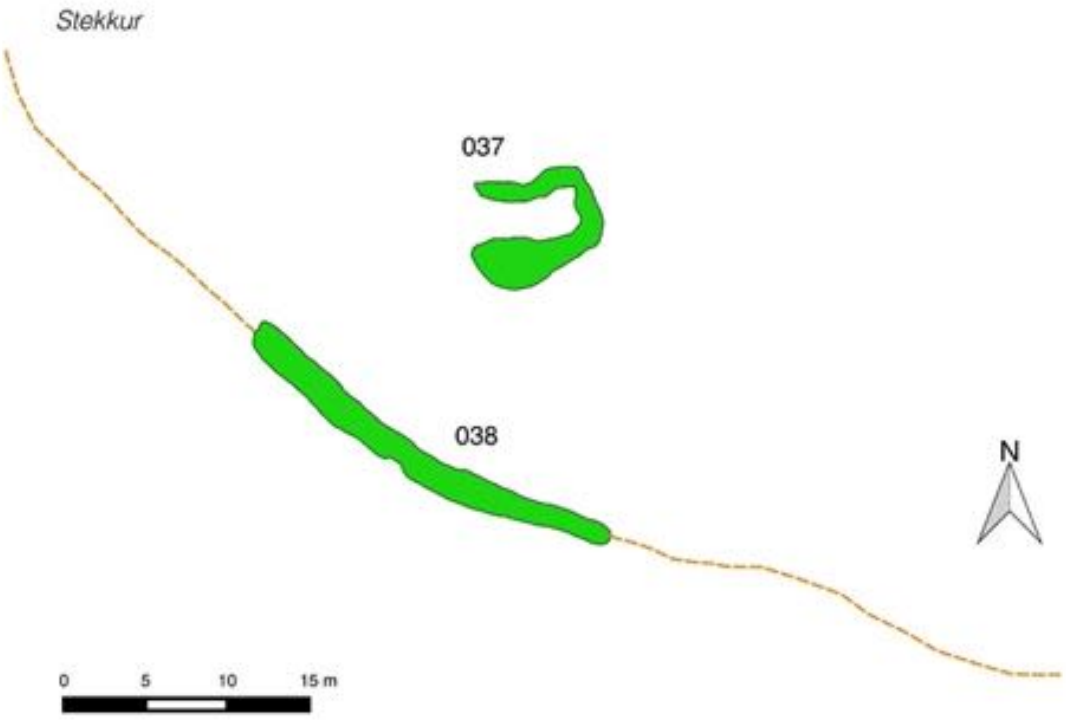

Mynd 37. Uppmælingar af tóft 037 og garðlagi 038 í Stekk á Innra Rofi.

Auðkennisnúmer: 2093:038

„Innst á Rofinu í kvos, sem gengur að Helghól er Stekkur, þar sem lömbum var stíað í. Stekkinn tók af vegna þess, að aldrei mátti byrgja lamb þar yfir nótt, þá var hann opinn að morgni. Þessa sögu sagði Oddný á Gerði. Síðan var stekkurinn fluttur lengra norður í hólinn, og var þá ekki neitt á neinu. Þar var stíað í tíð Steinþórs, fram úr.“[122]

[122] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 3-4.

Staðsetning: A 644958.999 – N 406275.726

Sérheiti: *Stekkur*

Tegund: garðlag

Hlutverk: aðhald

Hlutverk annað: stekkur

Aldur frá: 1800 **- Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Vegghæð frá: 0,4 m

Vegghæð til: 0,8 m

Veggjabreidd: 1,0 m

Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Garðlagið er um 26 m á lengd og liggur niðri í kvosinni suðaustan við Helghól (sjá myndir 10 og 38b). Steinalagnir liggja bæði að garðinum niður af Helghólnum að norðanverðu og áfram suðaustur í túnbarðið á Rofinu. Steinalögnin er regluleg og bein, uppmæling af garðlaginu er á mynd 37.

Mynd 38a-b. a) Vallargróin tóft 037 í Stekk, austan við Helghól. b) Horft yfir Stekk af austurbrún Helghóls. Garðlag 038 er fyrir miðri mynd. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:039

Í örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Innra-Rofi er austan Helghóls og nær austur að gamla túninu. Þar eru nú kartöflugarðar og fjárrétt.“[123] Samkvæmt heimildamanni var áður nátthagi þar sem kartöflugarðurinn var, efst á Innra-Rofinu, austan við Helghólhúsið. Kartöflugarðurinn var í notkun á árunum 1940–1960.[124]

Staðsetning: A 645021.892 – N 406345.543

Sérheiti: *Nátthagi*

Tegund: heimild

Hlutverk: nátthagi

Hlutverk annað: matjurtagarður

Aldur frá: 1800 - **Aldur** til: 1960

Friðlýst: nei

Ástand: ekki sést til minja

Hætta: engin hætta

Lýsing: Búið er að slétta yfir allar minjar og þar er nú ræktað tún (mynd 39a).

[123] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 3.
[124] Fjölnir Torfason, 2019 munnleg heimild.

Auðkennisnúmer: 2093:040

„Það var eitt með öðru, hvað fé gekk illa inn í réttina norðan í hólnum [Helghólsrétt], og það ágerðist svo með árunum, að það varð að leggja réttina niður og koma upp rétt á öðrum stað, og svoleiðis gera menn ekki að gamni sínu, því að það er mikið verk að byggja rétt. Engin sýnileg ástæða fannst mér fyrir þessari styggð, sem kom að fénu, þegar átti að reka það inn í réttina.“[125]

Staðsetning: A 645085.119 – N 406314.610	**Aldur** frá: 1900 **- Aldur** til: 1960
Sérheiti: *Helghólsrétt*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: rétt	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Réttin stóð suðaustur af nátthaganum, nú er þar ræktað tún (sjá mynd 10 og 39b).

Mynd 39a-b. a) Nátthaginn, efst í Innra-Rofi. Nú er þar ræktað tún. b) Yngri Helghólsréttin stóð sunnan við Nátthagann. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:041

„Virðingarbali ... er smáhæð norðan við þjóðveginn, skammt vestur af Helgaleiði. Þar var áfangastaður langferðamanna, meðan lestaferðir voru farnar.“[126]

Staðsetning: A 644479.897 – N 406357.878	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Virðingarbali*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Tegund annað: örnefni	**Hætta**: engin hætta
Hlutverk: áning	

Lýsing: Nú sléttur bali vestan við Helgaleiði. Fyrrum lá þjóðleiðin sunnan við Virðingarbalann samanber örnefnaskrá en nú liggur vegurinn norðan við hann (sjá yfirlitskort á mynd 3). Um Virðingarbalann skrifar Þórbergur: „Enginn vissi, hvers vegna hann hét Virðingarbali. Það hafði enginn heyrt, að þar

[125] Þórbergur Þórðarson, 1957, bls. 26.
[126] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 3.

hefði farið fram virðing á einhverju. Þorleifur í Hólum giskað á, að þetta væri afbökun úr Viðringarbali. þarna hefðu Öræfingar viðrað fatnað sinn og farangur eftir rigningu og volk í vötnum.“[127]

Auðkennisnúmer: 2093:042

Kvennaskáli er hvammur rétt norðan við Virðingarbala (041) ofan við þjóðveg 1 (sjá yfirlitskort á mynd 3). Í örnefnaskrá segir að þegar konur voru á ferð á milli bæjanna Reynivalla og Breiðabólsstaðar, fylgdu þær hvor annarri áleiðis og skildu við Kvennaskálastein.[128]

Staðsetning: A 644175.897 – N 406597.587

Sérheiti: Kvennaskálasteinn

Tegund: heimild

Tegund annað: örnefni

Hlutverk: áning

Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Hætta: engin hætta

Lýsing: Steinninn er um 1 m í þvermál og 1,5 m á hæð. Hann liggur neðarlega í Kvennaskála, um 54 m ofan við þjóðveg 1 (sjá yfirlitskort á mynd 3).

Auðkennisnúmer: 2093:043

Norðan við Helghól og ofan heimatúna Breiðabólsstaðabæja lá gamla þjóðleiðin um Suðursveitina. Í minningum Þórbergs var alfaravegurinn „ekki búinn til af vegavinnumönnum. Hann var gata með náttúrulegum hlykkjum og bugðum, sem fætur hesta, kúa, kinda og manna höfðu verið að hugsa og skapa í hundruð ára. Þetta var lifandi vegur, og það var hægt að ríða hann hart.“[129]

Staðsetning: A 644937.164 – N 406375.895

A 645362.896 – N 406676.016

A 646064.639 – N 406850.422

Sérheiti: „Gamla þjóðleið“

Tegund: gata

Hlutverk: leið

Aldur frá: 1800 - **Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Allfaraleiðin um Suðursveitina lág sem fyrr millum fjallshlíðar og mýrlendis undir Breiðabólsstaðarfjalli. Á áttunda áratug síðustu aldar var þjóðvegurinn færður á þann stað sem hann er nú, á köflum fyrir ofan gömlu leiðin en annars staðar fyrir neðan hana. Gamli vegurinn er sýnilegur á tæpum 300 m kafla norðan Helghóls (mynd 40a) en hverfur við túnjaðarinn ofan við gamla nátthagann. Við innkeyrsluna að Breiðabólsstaðarbæjum kemur hann í ljós norðan við þjóðveginn, vestan Gvendarbrunns á 280 m kafla. Tæplega hálfum km austar verður vegstæðið greinilegt á ný á um

[127] Þórbergur Þórðarson, 1957 bls. 34.
[128] Ö-skrá, Breiðabólsstaður - 11
[129] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 226.

240 m kafla. Neðan við Borgarhvamm hverfur gamli vegslóðinn undir núverandi þjóðveg (sjá yfirlitskort á mynd 3).

Mynd 40a-b. a) Horft austur með gamla þjóveginum norðan í Helghól. b) Gamlastekkatún, horft til suðurs. Ljósm. SGB, sept.2019.

Auðkennisnúmer: 2093:044

„Neðan við Smákletta er Gamlastekkatún. Þar var stekkatún, þar til það var flutt niður á Helghól, ...“[130]

Staðsetning: A 644959.268 – N 406475.180

Sérheiti: *Gamlastekkatún*

Tegund: heimild

Hlutverk: stekkur

Aldur frá: 850 - **Aldur** til: 1900

Friðlýst: nei

Ástand: ekki sést til minja

Hætta: engin hætta

Lýsing: Gamlastekkatún er í fjallshlíðinni norðan við þjóðveginn upp af Nátthaga,nú skógræktarland (mynd 40b). Engar minjar eru sjáanlegar í Gamlastekkatúni.

Auðkennisnúmer: 2093:045

Ofar í hlíðinni norðaustan við Gamlastekkatún er grjóthlaðin hringlaga tóft. Samkvæmt frásögn heimamanna er tóftin af fiskibyrgi.[131]

Staðsetning: A 645001.484 – N 406539.739

Sérheiti: Fiskibyrgið

Tegund: tóft

Hlutverk: herslubyrgi

Hlutverk annað: fiskibyrgi

Aldur frá: 850 **- Aldur** til:1950

Friðlýst: nei

Ástand: greinanlegar minjar

Vegghæð frá: 0,6 m

Vegghæð til: 1,0 m

Veggjabreidd: 0,8 m

Hætta: hætta vegna rasks

[130] Ö-skrá Breiðabólsstaður – 12.
[131] Fjölnir Torfason, 2109 munnleg heimild.

Lýsing: Tæpum 80 m austan við Gamlastekkatún er grjóthlaðin hringlaga tóft, um 70 m ofan við þjóðveg 1 (sjá kort 2 á mynd 10). Stærð tóftar 2,5 x 3,5 m og er nú innan skógræktarsvæðis í fjallshlíðinni ofan heimatúnanna (sjá myndir 41a-b).

Mynd 41a-b. a) Uppmæling af hringlaga tóft 045. b) Fiskibyrgið ofan við þjóðveg, horft til norðausturs. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:046

Ofan við Þórbergssetur er túnið Flötur (sjá kort 3 á mynd 11). Samkvæmt frásögn heimildamanns eru dældir í túninu, u.þ.b. 20 m ofan við húsið, sem heimamenn kunna ekki skýringu á. Þau segja dældirnar mjög greinilegar í haust og vorbirtunni þegar sól er fremur lágt á lofti. Dældirnar eru 2 jafnvel 3 og liggja í beinni línu frá austri til vesturs. Samskonar dældir eru í túninu austan við heimkeyrsluna að Breiðabólsstaðabæjum, í túninu Bölum norðan við Hala. Enn austar í túninu, upp af Glompu norðan Gerðis eru álíkar dældir í túni. Engar heimildir eru fyrir mannvirkjum á þessum stöðum svo vitað sé.

Staðsetning: A 645167.833 – N 406443.195

Sérheiti: Flötur

Tegund: frásögn

Hlutverk: óþekkt

Aldur frá: 850 - **Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: ekki sést til minja

Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Óljós ummerki voru sjáanleg á vettvangi (sjá mynd 42a) en úttektin fór fram að sumri þegar birtuskilyrði eru með öðru móti en að vetri.

Mynd 42a-b. a) Flötur norðan við Þórbergssetur, horft til norðvesturs. b) Hvíti hliðstaurinn hægra megin á mynd sýnir hvar mannvistarleifarnar komu í ljós. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:047

Samkvæmt frásögn Fjölnis Torfasonar, bónda á Hala, var komið niður á steinhlaðið gólf þegar tekið var fyrir hliðstaur vestan megin við heimkeyrsluna að Breiðabólsstaðarbæjum (sjá mynd 11).[132] Að sögn Fjölnis voru einnig sjáanleg ummerki um öskuhaug. Heimildamaður telur að hér séu um mjög gamlar minjar að ræða þar sem þær lágu undir gjóskulagi Ö-1362.

Staðsetning: A 645225.198 – N 406440.460	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: frásögn	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: óþekkt	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Hliðstaurinn er í um 50 m fjarlægð austan við staðsetningu á dæld í skráningu 046 (mynd 42b).

Auðkennisnúmer: 2093:048

„Austan við Rofið er Lágin, en norðan við Rofið, Stöðullinn. Efst og austast á Stöðli standa fjárhús og hlaða, sem heita Kvíar. Þar voru áður kvíar, sem ær voru mjólkaðar í.“[133]

Staðsetning: A 645232.461 – N 406388.241	**Aldur** frá: 850 **– Aldur** til: 2006
Sérheiti: *Kvíar*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: kvíar	**Hætta**: engin hætta
Hlutverk annað: fjárhús og hlaða	

[132] Fjölnir Torfason, 2019 munnleg heimild.
[133] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 4.

Lýsing: Fjárhúsin og hlaðan á Stöðli voru reist 1957 en felld árið 2006. Nú er þar ræktað tún og akvegur sem liggur þvert yfir Stöðulinn til vesturs (mynd 43).

Mynd 43. Horft yfir Stöðul til suðurs. Á Stöðli voru fyrrum kvíar, síðar fjárhús og hlaða, en vestarlega voru leifar af gömlum túngarði. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:049

Að sögn Torfhildar Hólm Torfadóttir, sem er alin upp á Hala, var brot af gömlum túngarði vestarlega á Stöðli.[134] Garðurinn lá í stefnuna N-S og segist Torfhildur muna vel eftir því að garðurinn var nokkuð hár.

Staðsetning: A 645196.727 – N 406374.744

Sérheiti: *Stöðull*

Tegund: frásögn

Hlutverk: túngarður

Aldur frá: 1700 - **Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei

Ástand: ekki sést til minja

Hætta: engin hætta

Lýsing: Búið er að slétta yfir allar minjar og eldri byggingar sem stóðu á Stöðli (mynd 43). Nú er þar ræktað tún og akvegur sem liggur þvert yfir Stöðulinn til vesturs.

[134] Torfhildur Hólm Torfadóttir, 2019 munnleg heimild.

Auðkennisnúmer: 2093:050

Í örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Á Rofi voru tvö fjárhús, annað 12 kinda, hitt 16.“[135] Í endurminningum sínum, lýsir Þórbergur Rofahúsunum á eftirminnilegan hátt: „Rofahúsin voru næstum efst á Eystrarofinu. Þau stóðu svolítið hærra en bærinn. Þaðan var víðsýnt og fallegt að horfa niður eftir túninu og yfir Lónið og út á Breiðamerkursand. Þarna voru lömbin höfð og ég held líka veturgamlar kindur. Maður sá greinilega, að hvert hús á túninu hafði sinn persónulega svip og sitt sérstaka sálarlíf, þegar maður horfði vel á þau eða þurfti að fara inn í þau. Vestra Rofhúsið var glaðlegt og hreinskilið, en eystra húsið var þungbúið og leit út eins og það væri að leyna mann einhverju, sem ekki væri fallegt og það ætlaði að opinbera allt í einu einhverntíma, þegar verst stæði á fyrir manni.“[136]

Staðsetning: A 645158.348 – N 406255.285	**Aldur** frá:1 800 **- Aldur** til:1950
Sérheiti: *Rofahúsin*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Búið er að slétta yfir allar minjar eftir Rofahúsin (sjá kort 3 á mynd 11 og mynd 44a).

Mynd 44a-b. a) Horft til norðvesturs yfir Rofið. Rofahúsin stóðu efst á Rofinu, afmarkað með rauðum hring. b) Eldiviðarflöt, sunnan Hala. Þar var þurrkað kúatað. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:051

„Austan við Lágina er Eldiviðarflötur; þar var kúatað þurrkað á vorin.“[137]

Staðsetning: A 645295.569 – N 406269.098	**Aldur** frá: 1700 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Eldiviðarflötur*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: þurrkvöllur	**Hætta**: engin hætta
Hlutverk annað: tún	

Lýsing: Í dag er Eldiviðarflöt/-ur ræktað tún (mynd 44b).

[135] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[136] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 154-156.
[137] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 4.

Auðkennisnúmer: 2093:052

„Neðst á Eldiviðarflöt stóð eitt sinn bærinn Litli-Hali. Tún hans var talið Vondaskák, sem liggur sunnan að Eldiviðarflöt, ... Sagt er, að bóndi hefi heitað Bjarni, er bjó þar um stuttan tíma. Síðan byggði faðir Steinþórs kálgarð á þessum stað.“[138]

Staðsetning: A 645270.313 – N 406246.967	**Aldur** frá: 1700 **- Aldur** til: 1900
Sérheiti: *Litli-Hali*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: húsmannsbýli	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Nú er ræktað tún þar sem Litli-Hali er talinn hafa staðið á sínum tíma (sjá myndir 11 og 45a).

Mynd 45a-b. a) Talið er að Litli-Hali hafi staðið vestast í Eldiviðarflöt. b) Neðst í Eldiviðarflöt stóð Stjarnahesthús, þar mótar fyrir minjum, sjá rauðan hring. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:053

„Neðst á Eldiviðarflöt var hesthús, kallað Stjaddnahesthús (eftir hestinum Stjarna).“[139] Þórbergur segir frá hesthúsinu í bók sinni *Steinarnir tala*: „Lítinn kipp suður-suðvestur frá bænum var hesthús með kálgarði fyrir framan. Þar voru gulrófur látnar spretta. Það hét Stjarnahesthús. þar var Stjarni hafður á næturnar og oft annað hross hjá honum. ... Í þessu húsi var kötturinn hengdur. Mér leið samt aldrei illa í því.“[140]

Staðsetning: A 645298.704 – N 406217.637	**Aldur** frá: 1800 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Stjarnahesthús*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Tegund annað: tóft	**Hætta**: engin hætta
Hlutverk: hesthús og kálgarður	

Lýsing: Búið er að slétta yfir hesthúsið og kálgarðinn (sjá mynd 45b). Minjastaður er nú í ræktuðu túni.

[138] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 4-5.
[139] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[140] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 156.

Auðkennisnúmer: 2093:054

Í örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Í Stóruskák á Hala voru tvö fjárhús, fyrir 18 kindur hvort.“[141] Og áfram lýsir Þórbergur húsakostinum í túnum Breiðabólsstaðabæja: „Hér um bil 80 faðma fyrir neðan Stjarnahesthúsið, í suður-suðvestur frá því var syðra Stórskákarhúsið. Það var fjáhús og stóð á barði vestast á túninu. ... . Það var alltaf létt yfir mér, þegar ég stóð hjá þessu Stóruskákarhúsi. Útsýnið í vestur var svo vítt og fagurt, barðið, sem það stóð á, reis lítið eitt, húsið sjálft bauð af sér góðan þokka, Lónið lá svo fallega við og Suðurhúsatætturnar á Breiðabólsstað voru skammt fyrir neðan með hugsanir aldanna, allt frá Hrollaugi, syni Rögnvalds jarls á Mæri, til Steins Þórðarsonar.“[142]

Staðsetning: A 645248.002 – N 406114.283

Aldur frá: 1800 - **Aldur** til: 1950

Sérheiti: *Syðra Stóruskákarhús*

Friðlýst: nei

Tegund: heimild

Ástand: ekki sést til minja

Hlutverk: fjárhús

Hætta: engin hætta

Lýsing: Stóraskák (mynd 46) er nú ræktað tún og engar minjar eftir í túninu.

Mynd 46. Í Stóruskák, sunnan Eldiviðarflatar stóðu tvö fjárhús. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:055

Í örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Í Stóruskák á Hala voru tvö fjárhús, fyrir 18 kindur hvort.“ [143]Eystra Stóruskákarhúsið hafði önnur áhrif á Þórberg en það vestra (054). „Það var þyngra yfir mér, þegar ég stóð hjá eystra Stóruskákarhúsinu. Það var 42 faðma fyrir austan syðra húsið og hér um bil í hásuður frá Halabænum. Það stóð svolítið lægra en syðra húsið og var dálítið skuggalegra og stemmningin í kringum það var ekki upplyftandi. Þaðan var svona einnar mínútu gangur niður að Breiðabólsstað.“[144]

[141] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[142] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 157-158.
[143] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[144] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 158.

Staðsetning: A 645271.676 – N 406132.250	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Eystra Stóruskákarhús*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Stóraskák er nú ræktað tún og engar minjar eftir í túninu (mynd 46).

Auðkennisnúmer: 2093:056

Samkvæmt Steinþóri Torfasyni bónda á Hala sem ólst þar upp, stóð hesthús neðst og vestast í Stóruskák áður fyrr.[145]

Staðsetning: A 645223.052 – N 406101.312	**Aldur** frá: 1900 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: hesthús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Nú er þar ræktað tún (sjá kort 3 á mynd 11) og ekkert sést til minja.

Auðkennisnúmer: 2093:057

„Einhverntíma fyrr á öldum, það vissi enginn hvenær, hafði verið hlaðinn allmikill túngarður norður með endilöngum vesturjaðri túnanna, neðan frá Lóni upp að Hala, og jafnvel líka austur með norðurjaðri þeirra, því að á barðinu austan við Halabæinn sást móta fyrir ævagömlum garðleifum. Þessi garður stóð ennþá, þó víða orðinn skældur og hrörlegur, upp undir syðra Stókuskákarhúsið og hafði varið þann hluta túnsins fyrir uppblæstri.“[146]

Staðsetning: A 645229.370 – N 406116.374	**Aldur** frá: 1700 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: túngarður	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Sá hluti túngarðsins vestast á barðinu í Stóruskák sem ofar er lýst er með öllu horfinn (sjá kort 3 á mynd 11).

[145] Steinþór Torfason, 2019 munnleg heimild.
[146] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 157.

Auðkennisnúmer: 2093:058

„Austan við Gatnatún vestra er Mjósa, eign Breiðabólsstaðar, mjó og löng, austan við hana Eystra-Gatnatún, eign Hala og Breiðabólsstaðar. ... Gatnatúnshús var í Gatnatúni eystra: 18 kindur.“[147]

Staðsetning: A 645394.843 – N 406186.682	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Gatnatúnshús*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: : engin hætta

Lýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvenær Gatnatúnshúsið var fellt. Búið er að slétta yfir en greina má mishæð í túninu sem vísar til staðsetningu þess (myndir 11 og 47a).

Mynd 47a-b. a) Gatnatúnshús stóð í Gatnatúni. b) Hundraðshesthús stóð í Hundraðstúni. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:059

„Ofan við Gatnatún kemur Hundraðstún, eign Hala og Lundar. Það átti að vera eitt hundrað úr jörðu að fornu mati, rúm dagslátta. ... Í Hundraðstúni var Hundraðshesthús, þar var hýstur Jarpur.“[148] Fyrir framan þetta hesthús var kálgarður, þar sem ræktaðar voru rófur, líkt og framan við Stjarnahesthús.[149]

Staðsetning: A 645371.424 – N 406230.081	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Hundraðshesthús/Jarpshús*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: hesthús	**Hætta**: engin hætta
Hlutverk annað: matjurtargarður	

Lýsing: Þórbergur lýsir Hundraðshesthúsinu sem „húsi dapurlegra örlaga“ sem gréru við húsið og gengu mjög nærri honum í bernsku.[150] Húsið stóð í suðaustur frá Halabænum (sjá mynd 11), rétt austan við Stóruskákarhúsið eystra. Milli húsanna lá gatan frá Breiðabólsstað upp til Hala. Í húsinu var Jarpur gamli, hestur Benedikts afa Þórbergs, hýstur á veturnar. Þórbergur lýsir átakanlegu dauðastríði hestsins

[147] Ö-skrá, Breiðabólsstaður 6 – 8.
[148] Ö-skrá, Breiðabólsstaður - 4 og 8.
[149] Ö-skrá, Breiðabólsstaður - 8.
[150] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 159-160.

og hvað hann vorkenndi Hundraðshesthúsinu. „Það hlaut að að sakna sárt þessa fallega, góða hests, sem það hafði breitt yfir hlýju um nætur margra ára og hlakkað til að sjá koma heim á kvöldin og úr löngum ferðalögum yfir vötn og sanda.“[151] Mishæð í túni gefur vísbendingu um staðsetningu hússins en nú er þar ræktað tún (mynd 47b).

Auðkennisnúmer: 2093:060

„Í Stekkatúni á Breiðabólsstað voru tvö fjárhús: Stekkatúnshús: annað tók 18 kindur, hitt 22.“[152]

Staðsetning: A 645360.857 – N 406301.678	**Aldur** frá: 1800 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Stekkatúnshús*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Húsin stóðu ofarlega í Stekkatúni. Mishæðir í túninu eru einu ummerkin eftir húsin (sjá myndir 11 og 48) en þau hafa staðið þar a.m.k. fram yfir 1935 en búið að fella þau árið 1943.

Mynd 48a-b. Stekkatún á Breiðabólsstað, horft til NNA. Þar voru tvö fjárhús. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:061

„Í Stekkatúni á Breiðabólsstað voru tvö fjárhús: Stekkatúnshús: annað tók 18 kindur, hitt 22.“[153]

Staðsetning: A 645378.094 – N 406310.596	**Aldur** frá: 1800 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Stekkatúnshús*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: engi hætta

Lýsing: Húsin stóðu ofarlega í Stekkatúni. Mishæðir í túninu eru einu ummerkin eftir húsin (sjá myndir 11 og 48) en þau hafa staðið þar a.m.k. fram yfir 1935 en búið að fella þau árið 1943.

[151] Þórbergur Þórðarson 1956, bls. 173.
[152] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[153] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.

Auðkennisnúmer: 2093:062

Heimild er fyrir sáðgarði fyrir framan bæjarhúsin á Hala.[154]

Staðsetning: A 645296.311 – N 406342.660	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Tegund annað: tóft	**Hætta**: engin hætta
Hlutverk: matjurtargarður	

Lýsing: Matjurtargarðinum hefur verið breytt í blóma- og trjágarð (sjá mynd 49a) og nú girtur með vírgirðingu.

Mynd 49a-b. a) Framan við bæjarhúsin á Hala var matjurtargarður, nú eru þar tré og runnar. b) Fjósabali var austan við Hala, nú er þar íbúðarhúsalóð. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:063

„Fjósabali [er] austan við bæinn á Hala; fjósið stóð austast í Bæjarþorpinu.“[155]

Staðsetning: A 645316.791 – N 406358.311	**Aldur** frá: 1700 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: Fjósabali	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjós	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Á Fjósabala stendur nú seinni tíma íbúðarhús, reist 1974 (sjá mynd 49b).

[154] Þjóðskjalasafn Íslands, túnakort.
[155] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 4.

Auðkennisnúmer: 2093:064

Tæpum 50 m norðan við Halabæinn stóðu fjárhús, hesthús og hlaða (kort 3 á mynd 11).[156]

Staðsetning: A 645285.832 – N 406408.187	**Aldur** frá: 1936 - **Aldur** til: 1965
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús,hlaða og hesthús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Þar sem húsin stóðu áður er nú leikvöllur fyrir börn (mynd 50a).

Mynd 50a-b. a) Norðan við Halabæinn stóðu fjárhús og hlaða, nú leikvöllur. b) Brunnurinn var í lægðinni Bali. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:065

„Norðan við bæ á Hala er lægð, sem kölluð er Bali.“[157] Í þessari lægð, var brunnur (kort 3 á mynd 11).[158] Brunnurinn var tekinn úr notkun 1925 þegar vatn var leitt í bæinn.[159]

Staðsetning: A 645341.741 – N 406405.827	
Sérheiti:	**Aldur** frá: 1900 - **Aldur** til: 1925
Tegund: frásögn	**Friðlýst**: nei
Hlutverk: vatnsból	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk annað: brunnur	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Nú er þar ræktað tún og engin ummerki um brunnin á vettvangi (sjá mynd 50b).

[156] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 199.
[157] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 4.
[158] Fjölnir og Torfhildur Hólm Torfabörn, 2019 munnleg heimild.
[159] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 193.

Auðkennisnúmer: 2093:066

„Norðan við Bala eru Balarnir, nýræktartún. Austast á Bölunum eru Háubalar. Þeir hafa myndast af landbroti, nú grónu. Þar býr huldufólk, og eru Háubalar því aldrei slegnir sunnan í móti og ekki enn í dag.“[160] Í bókinni *Sálmurinn um blómið* lýsir Þórbergur Háubölum fyrir barnabarni sínu: „„Þarna bjó fólk, þegar hann Sobbeggi afi var lítill maður.“ segir Sobbeggi afi í þjóðsögustíl. „Það var þetta fólk, sem enginn sá og enginn sér enn í dag nema menn með sterk augu. Og ef til vill býr það þarna ennþá. Það er gott að búa nálægt Halafólkinu. Það er aldrei með hávaða hér hjá Háubölunum. Og það slær aldrei og slítur aldrei upp fallegu grösin framan í þeim.Þau fá að lifa allt sumarið.““[161]

Staðsetning: A 645357.848 – N 406410.134	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til1950
Sérheiti: *Háubalar*	**Friðlýst**: nei
Tegund: náttúruminjar	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: álagablettur	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Brekkan niður í lægðina norðan við Bala er ekki slegin enn þann dag í dag (sjá mynd 51).

Mynd 51. Álagabletturinn í Háubölum, horft til suðausturs. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:067

Að sögn heimildamanns, Steinþórs Torfasonar bónda á Hala, stóð hesthús rétt norðan við íbúðarhúsið að Hala 3 (Breiðabólsstaður 4) á svonefndum Bölum (sjá kort 3 á mynd 11).

Staðsetning: A 645299.468 – N 406477.142	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: frásögn	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: hesthús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Búið er að slétta yfir og nú er þar ræktað tún (myndir 52).

[160] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 4.
[161] Þórbergur Þórðarson, 1955 bls. 222.

Auðkennisnúmer: 2093:068

Dældir eru í túninu á Bölum norðan við Halabæinn.[162] Dældirnar eru áþekkar dældum sem mótar fyrir í túninu Flötur norðan við hús Þórbergsseturs (sjá mynd 11). Dældirnar eru ekki sýnilegar nema við viss birtuskilyrði, aðallega seint að hausti eða snemma vors að sögn heimamanna. Dældirnar sem hér um ræðir eru 2 og liggja í sömu stefnu A–V og liggja í línu við dældirnar vestan við heimkeyrsluna að Breiðabólsstaðarbæjum (046).

Staðsetning: A 645290.265 – N 406461.751	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: dæld	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: óþekkt	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Óljós ummerki voru sjáanleg á vettvangi (mynd 52a) en úttektin fór fram að sumri þegar birtuskilyrði eru með öðru móti en þegar sól er lægra á lofti.

Mynd 52a-b. a) Minjar 068, dæld í túni ofarlega í Bölum. b) Minjar um Skálarúst 070 eru ekki lengur sjáanlegar í Bölum. Ljósm. SGB, ágúst 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:069

Árið 1924 var reist rafstöð í túninu norðan í Bölum norður af Halabænum. Skarphéðinn Gíslason bóndi á Vagnsstöðum setti upp rafstöðina fyrir heimamenn.[163]

Staðsetning: A 645308.347 – N 406527.734	**Aldur** frá: 1928 **- Aldur** til: 1970
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: rafstöð	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Rafstöðvarhúsið stóð um 170 m norðan við Halabæinn. Engar minjar eru sjáanlegar eftir rafstöðvarhúsið, nú er þar ræktað tún (sjá kort 3 á mynd 11).

[162] Steinþór Torfason, 2019 munnleg heimild.
[163] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 195-196.

Auðkennisnúmer: 2093:070

„Fyrir norðan lágina bak við bæinn [Hala] voru grasi vaxnir böltar og fletir og balar með tveimur lágum og síhjalandi læk. Lágirnar hétu Neðrilág og Efrilág. Neðrilágin var nær bænum. ... . Í Efriláginni voru litlir grasi grónir pyttir, sem oft fylltust af vatni. ... . Þar örstutt frá sást aðeins móta fyrir ævarfornu tóttarbroti, sem var aflangt og stórt um sig. Það var áreiðanlega mörghundruð ára gamalt. Enginn vissi til hvers þetta næstum útmáða mannvirki hafði þénað í lífinu. Var það afarstór rétt eða akurrein frá dögum Hrollaugs landnámsmanns? Það vissi enginn. Það hafði aldrei verið rannsakað.“[164]

Staðsetning: A 645271.846 – N 406486.177	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Skálarúst*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: óþekkt	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Svæðið sem Þórbergur tiltekur í lýsingum sínum er nú ræktað tún og hefur öllum ummerkjum um þetta tóftarbrot því verið raskað (sjá myndir 52a-b). Um 25 m sunnar eru dældir í túninu (sjá skráningu 068). Ekki er hægt að útiloka að hér sé um sama fyrirbærið að ræða.

Auðkennisnúmer: 2093:071

„Efst í Enni Gvendarbrunnsteigs Gerðis ofan við þjóðveg, sem nú er, en alveg þar, sem gatan lá áður, er uppsprettulind tær og falleg, sem heitir Gvendarbrunnur. Lind þessi er talin vígð af Guðmundi góða. Þaðan er nú leitt vatn í Breiðabólstaðarbæi. Brunnurinn var alveg í götunni.“[165]

Staðsetning: A 645336.277 – N 406683.644	**Aldur** frá: 1925 - **Aldur** til: 2019
Sérheiti: *Gvendarbrunnur*	**Friðlýst**: nei
Tegund: náttúrminjar	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: vatnsból	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Vatnsbólið er enn í notkun og vatn leitt í öll hús á Breiðabólsstaðatorfu.

[164] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 224.
[165] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 11.

Auðkennisnúmer: 2093:072

Áður en bílar komu við sögu í Suðursveit lá heimreiðin að Breiðabólsstaðabæjum ofan frá þjóðleiðinni um Gerðisskriðu, Balana og niður í lægðina Glompu. Þar greindist gatan, til austurs að Gerði, í vestur til Hala og áfram í suðvestur niður túnin til Breiðabólsstaðar.[166]

Staðsetning: A 645553.833 – N 406662.944	**Aldur** frá: 850 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Gerðisskriða*	**Friðlýst**: nei
Tegund: gata	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: leið	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Skriðan er uppgróin og ummerki götunnar illa greinanleg í umhverfinu sínu (sjá mynd 53).

Mynd 53. Horft til vesturs niður Gerðisskriðu. Heimreiðin lá um skriðuna áður en hún var flutt vestur fyrir Hala þar sem hún er í dag. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:073

Ofarlega í Bölunum runnu tveir lækir um efri túnin á Hala og Gerði, Eystri- og Syðrilækur.[167] Þeir runnu austur í Lónið um Gerðismynni, þvert á heimreiðina til Breiðabólsstaðarbæja. Vað var á báðum lækjunum þar til litlar brýr komu yfir vöðin.

Staðsetning: A 645494.731 – N 406523.547	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til:1950
Sérheiti: *Vaðið*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: vað	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Syðrilæk var veitt í Eystrilækinn og nú hefur heimreiðin verið færð vestur fyrir Hala. Brýrnar eru horfnar.

[166] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 11.
[167] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 11.

Auðkennisnúmer: 2093:074

Að sögn Torfhildar Hólm Torfadóttur, alin upp á Hala og síðar bóndi á Gerði, man hún eftir dældum eða bollum í túninu norðan við Glompu (sjá kort 4 á mynd 12). Dældirnar voru þess eðlis að talað var um að þær hlytu að vera ummerki um einhvers konar mannvirki. Staðsetningin er í samræmi við legu og stefnu minja 046 og 068 (sjá mynd 11).

Staðsetning: A 645430.538 – N 406465.862	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: dæld	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: óþekkt	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Óljóst mótar fyrir dældunum í túninu (sjá mynd 54a), sem nú er ræktað tún.

Mynd 54a-b. a) Í Glompu eru dældir líkt og norðan í Bölum og Fleti (minjar 046 og 068). b) Vatnsból Gerðis var einnig í Glompulægð. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:075

Í Glompu var Bensapyttur í Syðrilæk, vatnsból frá Hala fram til 1900. Það ár var brunnur hlaðinn í láginni norðan við Halabæinn (sjá 065 á korti 4).[168]

Staðsetning: A 645427.380 – N 406439.354	**Aldur** frá: 1700 - **Aldur** til: 1900
Sérheiti: *Bensapyttur*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: vatnsból	**Hætta**: enging hætta

Lýsing: Öll ummerki um vatnsbólið eru afmáð á vettvangi. Syðrilæk var veitt í Eystri lækinn og nú er þar ræktað tún (mynd 54a). Að sögn heimamanna er ekki vitað af hverju vatnsbólið hét Bensapyttur.

[168] Fjölnir Torfason, 2019 munnleg heimild.

Auðkennisnúmer: 2093:076

Í Glompu var vatnsból með vatnshrúti fyrir íbúa Gerðis (sjá kort 4 á mynd 12).[169]

Staðsetning: A 645482.982– N 406391.107	**Aldur** frá: 1700 - **Aldur** til: 1925
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: frásögn	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: vatnsból	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Nú er þar ræktað tún og búið að fjarlægja allar minjar um vatnshrútinn (sjá mynd 54b).

Auðkennisnúmer: 2093:077

„Austan við það [Stekkatún á Gerði] er lægðarkvos, þar sem gamli túngarðurinn var um túnið á Breiðabólsstað, og heitir Glompa.“[170] „Einhverntíma fyrr á öldum, það vissi enginn hvenær, hafði verið hlaðinn allmikill túngarður norður með endilöngum vesturjaðri túnanna, neðan frá Lóni upp að Hala, og jafnvel líka austur með norðurjaðri þeirra, því að á barðinu austan við Halabæinn sást móta fyrir ævagömlum garðleifum.“[171] Hér er Þórbergur líklega að lýsa leifum túngarða sem hlaðnir voru á Breiðabólsstað seint á 18. öld, samkvæmt búnaðarskýrslum frá 1779 og 1786.[172]

Staðsetning: A 645420.196 – N 406369.910	**Aldur** frá: 1700 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Glompa*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: túngarður	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Búið er að afmá öll ummerki um þennan tiltekna túngarð og nú komið ræktað tún (sjá kort 4 á mynd 12).

Mynd 55a-b. a) Heimild er fyrir hesthúsi, Glompuhesthúsi austan Glompu. b) Í Stekkatúni á Gerði var fjárhús (rauður hringur). Ekki sést til minja. Ljósm. SGB, sept. 2019.

[169] Torfhildur Hólm Torfadóttir, 2019 munnleg heimild.
[170] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 6.
[171] Þórbergur Þórðarson, 1956 bls. 157.
[172] Einar Bragi, 1974 bls. 53.

Auðkennisnúmer: 2093:078

„Austan við Glompu stóð hesthús sem hét Glompuhesthús. Þar var ekki talið allt hreint, og unglingar hlupu sem þeir máttu fyrir dyrnar. Skammt fyrir austan Glopuhesthús sem var, stendur nú bærinn á Gerði.“[173]

Staðsetning: A 645431.477 – N 406373.401	**Aldur** frá: 1800 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: Glompuhesthús	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: hesthús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Búið er að slétta yfir og nú er þar ræktað tún (mynd 55a).

Auðkennisnúmer: 2093:079

Vestan við Glompu og norðan við Stekkatún á Breiðabólsstað tók við Stekkkatún á Gerði.[174] „Í Stekkatúni á Gerði var hús, er tók 12 kindur.“[175]

Staðsetning: A 645384.383 – N 406343.767	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til:1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Ekki er vitað hvenær húsið fór úr notkun, búið er að slétta yfir og nú er þar ræktað tún (sjá mynd 55b).

Auðkennisnúmer: 2093:080

Áður en bílar komu við sögu í Suðursveit lá heimreiðin að Breiðabólsstaðabæjum um Gerðisskriðu, Balana og niður í lægðina Glompu.[176] Þar greindist gatan til bæjanna, Gerðis til austurs, í vestur til Hala og áfram í suðvestur niður túnin til Breiðabólsstaðar. „Í Glompu tóku við Messugötur, sem lágu á ská niður túnið að Breiðabólstað. Voru þær götur aðeins fyrir Breiðabólstaðarmenn.“[177]

Staðsetning: A 645391.725 – N 406244.208	**Aldur** frá: 850 - **Aldur** til:1950
A 645420.611– N 406333.411	**Friðlýst**: nei
A 645324.083 – N 406065.240	**Ástand**: ekki sést til minja
Sérheiti: *Messugötur*	**Hætta**: engin hætta
Tegund: heimild	
Hlutverk: leið	

[173] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 7.
[174] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 6.
[175] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[176] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 11.
[177] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 11.

Lýsing: Af lýsingum Þórbergs voru Messugötur troðnar slóðir undan fótum skepna og manna. Í dag hafa ummerki Messugatna afmáðst af yfirborði túnanna rétt eins og í Glompu og Gerðisskriðu (sjá myndir 12 og 56).

Mynd 56. Messugöturnar lágu skáhallt niður túnið frá Glompu og að bæjarhúsum á Breiðabólsstað. Horft til norðausturs upp túnið norðan Breiðabólsstaðar. Ljósm. SGB, sept.2019.

Auðkennisnúmer: 2093:081

Að sögn heimildamanns var lambhús á vesturbrún láginnar, vestan við gamla bæjarstæðið á Gerði.[178]

Staðsetning: A 645471.763 – N 406302.873	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: frásögn	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: lambhús	**Hætta**: enign hætta

Lýsing: Tóftin var um 20 m sunnan við núverandi íbúðarhús á Gerði (sjá kort 4 á mynd 12), mótaði fyrir tóftinni þar til fyrir fáum árum síðan.

Auðkennisnúmer: 2093:082

Vestan við núverandi fjárhús á Gerði (sjá mynd 12) komu gamlar grjóthleðslur í ljós þegar sléttað var fyrir túninu norðan í Glompu.[179]

Staðsetning: A 645503.101 – N 406448.697	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: frásögn	**Ástand**: ekki sést til minja
Tegund annað: mannvistarleifar	**Hætta**: hætta vegna rasks
Hlutverk: óþekkt	

Lýsing: Að sögn heimildamanns voru steinarnir sem komu í ljós þess eðlis að hér var greinilega um gamlar mannvistarleifar að ræða. Nú er þarna ræktað tún (sjá mynd 57a) og engin ummerki að sjá á yfirborði.

[178] Torfhildur Hólm Torfadóttir, 2019 munnleg heimild.
[179] Torfhildur Hólm Torfadóttir, 2019 munnleg heimild.

Mynd 57a-b. a) Grjóthleðslur komu í ljós við jarðrækt vestan við fjárhúsin. b) Minjar 083 í Stórulág á Gerði, mannvistarleifar komu í ljós þegar tekið var fyrir fjárhúsunum norðan við bæinn. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:083

Þegar tekið var fyrir útihúsum norðan við Gerði í svonefndri Stórulág (sjá mynd 12), var komið niður á gamlar grjóthleðslur.[180]

Staðsetning: A 645558.969 – N 406416.466
Sérheiti: *Stóralág*
Tegund: frásögn
Tegund annað: mannvistarleifar
Hlutverk: óþekkt

Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: ekki sést til minja
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Nú standa fjárhús og hlaða á minjastað (mynd 57b).

Auðkennisnúmer: 2093:084

Í örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað segir: „Í Efratúni á Gerði, nú Spánartúni, var fjárhús, Suðurlambhús, tók 18 kindur.“[181]

Staðsetning: A 645539.809 – N 406256.564
Sérheiti: *Suðurlambhús*
Tegund: heimild
Hlutverk: fjárhús

Aldur frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: ekki sést til minja
Hætta: engin hætta

Lýsing: Engin ummerki eftir fjárhúsið eru sjáanleg á vettvangi (mynd 58). Nú er þar ræktað tún.

[180] Torfhildur Hólm Torfadóttir, 2019 munnleg heimild.
[181] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.

Auðkennisnúmer: 2093:085

„Skammt austar [frá Suðurlambhúsi í Efratúni á Gerði] var hesthús, kallað Litla-Hesthús.“[182] Frá Hala var dagmál á Litla-Hesthúsi.[183]

Staðsetning: A 645561.296 – N 406258.891

Sérheiti: *Litla- Hesthús*

Aldur frá: 1800 **- Aldur** til:1950

Tegund: heimild

Friðlýst: nei

Tegund annað: kennimark

Ástand: ekki sést til minja

Hlutverk: hesthús

Hætta: engin hætta

Hlutverk annað: eyktarmark

Lýsing: Nú er þar ræktað tún og ekki sést til minja (myndir 12 og 58).

Mynd 58a-b. a)Horft til suðurs yfir túnið þar sem talið er að lambhús 084 og fjárhús 086 hafi staðið. b) Skammt austan við Lambhús stóð Litla-Hesthús í Efratúni á Gerði en Stórahús, 086 stóð efst í Efratúni. Austast í túninu var fjárhús, minjar 087. Ekki sést til minja í Efratúni. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:086

„Efst í Efratúni var enn fjárhús, kallað Stórahús, tók 20 kindur.“[184]

Staðsetning: A 645533.721 – N 406349.139

Aldur frá: 1800 **- Aldur** til: 1950

Sérheiti: *Stórahús*

Friðlýst: nei

Tegund: heimild

Ástand: ekki sést til minja

Hlutverk: fjárhús

Hætta: engin hætta

Lýsing: Búið er að slétta yfir og engin ummerki sjáanleg á vettvangi (myndir 58a-b). Nú er þar ræktað tún.

[182] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[183] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 6.
[184] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.

Auðkennisnúmer: 2093:087

„Á barði austast í Efratúni var hús, er tók 13 lömb.“[185]

Staðsetning: A 645582.784 – N 406358.092	**Aldur** frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Sérheiti:	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: fjárhús	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Engin ummerki eru á vettvangi, nú er þar ræktað tún (myndir 58a-b).

Auðkennisnúmer: 2093:088

„Neðst í honum [Gerðishvammi ofan við þjóðveg 1] voru beitarhús, kölluð Steingrímsborgir, sennilega eftir tengdaföður Oddnýjar á Gerði.“[186] Fjárhús þekktust ekki í Suðursveit fyrr en á 19. öld, en fram að því voru fjárborgir eða hellar nýttir til að hýsa fé ef þurfa þótti.[187]

Staðsetning: A 645416.493 – N 406779.750	**Friðlýst**: nei
Sérheiti: *Steingrímsborgir*	**Ástand**: vel greinanlegar minjar
Tegund: tóft	**Vegghæð** frá: 0,7 m
Hlutverk: beitarhús	**Vegghæð** til: 1,5 m
Aldur frá: 1800 **- Aldur** til: 1950	**Veggjabreidd**: 1,0 m
	Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Steingrímsborgir eru um 80 m ofan við gamla þjóðveginn (minjar 043 á yfirlitskorti). Hér eru tvær tóftir beitarhúsa frá Gerði og standa þær hlið við hlið með um 6,5 m bili (myndir 3 og 59a-b). Hvor um sig eru einhólfa og snúa N–S með dyr mót suðri. Tóftirnar eru álíkar að stærð, um 8 x 5 m hvor. Veggir eru hlaðnir úr grjóti og allir nokkuð jafnháir, hæstir um 1,5 m. Grjóthleðslur hafa hreyfst en fremst í tóftunum hafa hleðslur hrunið.

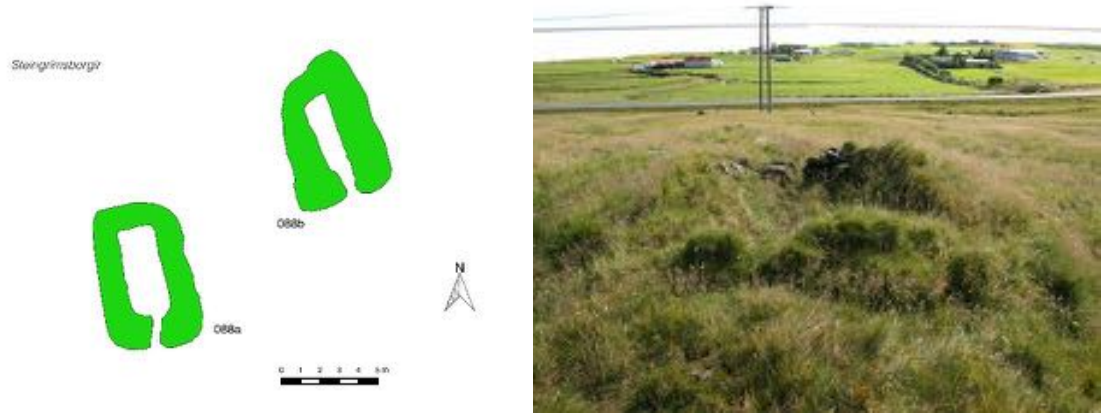

Mynd 59a-b. a) Uppmæling af beitarhúsatóftum 088a og 088b í Steingrímsborgum. b) Horft til suðurs yfir tóft 088a í átt að Breiðabólsstaðartorfu. Ljósm. SGB, sept. 2019.

[185] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 8.
[186] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 13.
[187] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 139.

Auðkennisnúmer: 2093:089

Neðarlega í Borgarhvammi eru Borgir, gömul fjárborg.[188] Fjárhús þekktust ekki í Suðursveit fyrr en á 19. öld, en fram að því voru fjárborgir eða hellar nýttir til að skýla fé ef þurfa þótti.[189] Borgin er um 65 m fyrir ofan gamla þjóðveginn (sjá yfirlitskort á mynd 3) um 550 m austan við Steingrímsborgirnar.

Staðsetning: A 645975.030 – N 406888.355
Sérheiti: Borgin
Tegund: tóft
Hlutverk: fjárborg
Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950

Friðlýst: nei
Ástand: vel greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,7 m
Vegghæð til: 1,2 m
Veggjabreidd: 1,0 m
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Borgin er hringlaga grjóthlaðin tóft, en það eru einkenni fjárborga (sjá mynd 60a). Stærð borgarinnar er 8,5 x 9 m að ytramáli en innanmál 5 x 4 m. Opið inn í borgina er tæpur hálfur m á breidd og snýr mót suðri. Veggjahleðslan hefur runnið til og sá hluti borgarinnar sem snýr upp í fjallshlíðina er illa farinn eftir hrun úr veggjum. Töluverður gróður er í tóftinni (sjá mynd 60b).

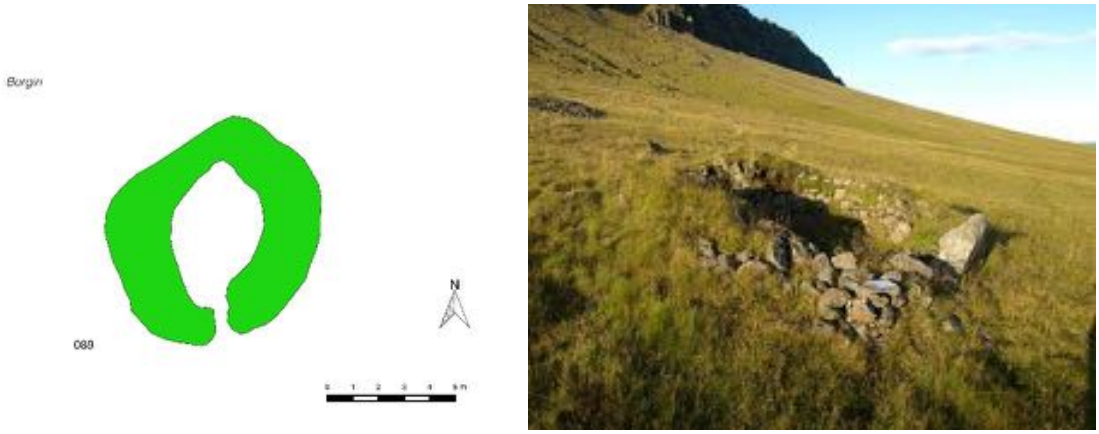

Mynd 60a-b. a) Uppmæling af Borginni, fjárborg í hlíðum Breiðabólsstaðarfjalls. b) Horft yfir Borgina til austurs. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:090

200 m austan við fjárborgartóftina 089 er tóft af sauðahúsi frá Hala (sjá yfirlitskort á mynd 3). Húsið var kallað Sauðahús Þórðar, Steinssonar bónda á Hala 1890-1914. Steinþór sonur Þórðar segir svo frá um tilurð sauðahúsins: „Við höfðum róið að því öllum árum bræðurnir, ég og Benedikt, að faðir minn reyndi að auka efni sín og þá meðal annars með því að koma upp sauðastofni, en nú hafði aukist við sauðastofninn, og það þýddi það, að það varð að byggja nýtt sauðahús. Og hvar átti nú að byggja hús? Jú, ég ákvað það, hvar við skyldum byggja, það var svona nær miðja vega Breiðabólstað og Sléttaleitis, í svokölluðum Borgarhvammi, dálítinn spöl uppi í brekkunni. Það var gott fyrir sauðina að sækja þaðan,

[188] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 13.
[189] Þorsteinn Guðmundsson, 1972 bls. 139.

bæði til austurs og vesturs með fjallinu, og þá ekki síst austur með fjallinu. ... . Svo var það þremur árum seinna, þá voru sauðirnir orðnir svo margir, að það varð að stækka húsið.“[190]

Staðsetning: A 646115.439 – N 407033.147
Sérheiti: *Sauðahús Þórðar*
Tegund: tóft
Hlutverk: sauðahús
Aldur frá: 1900 - **Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: vel greinanlegar minjar
Vegghæð frá: 0,3 m
Vegghæð til: 1,0 m
Veggjabreidd: 1,0 m
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Tóftin er einhólfa, tæpir 9 m á lengd og 7 m á breidd þar sem hún er breiðust (sjá mynd 61a). Veggir eru nokkuð jafnháir um 1 m á hæð en lægstir við dyraop þar sem mikið hefur hrunið úr hleðslum. Tóftarveggir eru töluvert grasi grónir (sjá mynd 61b).

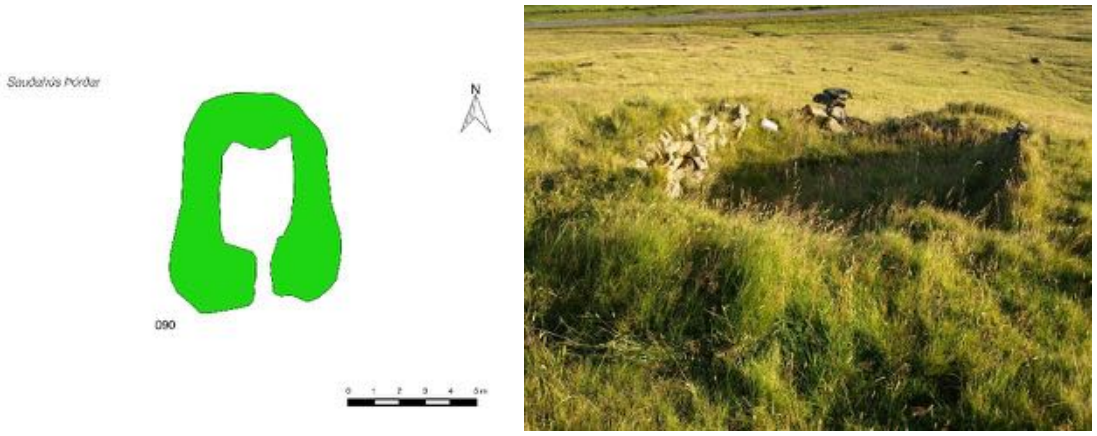

Mynd 61a-b. a) Uppmæling af tóft 090. b) Sauðahús Þórðar, reist um aldamótin 1900. Horft til suðurs. Ljósm. SGB, sept. 2019.

Auðkennisnúmer: 2093:091

„Austan við Borgarhvamm er Hamar. Efst í honum er Krónsa, smákró úr þrem steinum.“[191]

Staðsetning: A 646139.186 – N 407233.813
Sérheiti: *Krónsa*
Tegund: heimild
Hlutverk: fjárborg
Aldur frá: 1800 - **Aldur** til: 1950
Friðlýst: nei
Ástand: greinanlegar minjar
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Króin er um 250 m ofar og örlítið austan við tóft 090 Sauðahús Þórðar (sjá mynd 3, yfirlitskort). Króin fannst ekki á vettvangi.

[190] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 190.
[191] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 13.

Auðkennisnúmer: 2093:092

„Neðan og vestan við Rótargil er Rótargilshellir, dálítill skúti; þar nær eru Rótargilsrákar. Sú sögn fylgdi hellinum, að væri hann mokaður út, mundi happreki á Breiðabólstaðarfjöru.“[192]

Staðsetning: A 646107.313 – N 407423.260
Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Rótargilshellir*
Friðlýst: nei
Tegund: náttúruminjar
Ástand: vel greinanlegar minjar
Hlutverk: fjárbyrgi
Hætta: engin hætta

Auðkennisnúmer: 2093:093

„Í Leirunni vestan við teigana syðst er lítið ræsi, kallað Gerðismynni. ... . Í Gerðismynni, staðhæfði eldra fólk, að væri útburður, þóttist oft heyra væl í honum, er rökkva tók, einkum undan vondu veðri.“[193]

Staðsetning: A 645669.943 – N 406307.596
Aldur frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Gerðismynni*
Friðlýst: nei
Tegund: þjóðsaga
Ástand: greinanlegar minjar
Hlutverk: útburður
Hætta: hætta vegna rasks

Lýsing: Gerðismynni er neðst í Gerðislæk þar sem lækurinn rennur út í Breiðabólsstaðalónið. Mynnið er um 100 m austan við gamla bæjarstæðið á Gerði (minjar 004), sjá myndir 12 og 62.

Mynd 62. Gerðismynni neðst í Gerðislæk, horft til suðurs yfir Breiðabólsstaðarlón. SGB, sept. 2019

[192] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 15.
[193] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 9.

Auðkennisnúmer: 2093:094

„Miðmorgunstangi er þar, sem Teigarnir ganga lengst til suðurs.“[194]

Staðsetning: A 645906.527 – N 406410.915	**Aldur** frá: 1700 - **Aldur** til: 2000
Sérheiti: *Miðmorgunstangi*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: greinanlegar minjar
Tegund annað: kennimark	**Hætta**: hætta vegna rasks
Hlutverk: eyktarmark	

Lýsing: Miðmorgunstangi var eyktarmark frá Hala (sjá yfirlitskort, mynd 3).

Auðkennisnúmer: 2093:095

„Milli Stóra- og Litla-Guls er smádý, sem heitir Botnhylki. Þar var tekin sorta til litunar fata.“[195] Sjá yfirlitskort sem sýnir staðsetningu innan skráningarsvæðis.

Staðsetning: A 645897.932 – N 406656.766	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til:1950
Sérheiti: *Botnhylki*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: sorti	**Hætta**: engin hætta

Auðkennisnúmer: 2093:096

„Miðja vegu á Hamrinum eru sérlega háir bakkar, myndaðir af landbroti, heita Hamarsbakkar. Fram úr þeim gengur klöpp eða klettur, neðsti hluti hans, Hamarsklappir. Þar er talið, að huldufólk sé. Þar gerðist saga á uppvaxtarárum sona Oddnýjar á Gerði, sem staðfestir þjóðtrúna.“[196]

Staðsetning: A 646545.419 – N 406822.219	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Hamarsklappir*	**Friðlýst**: nei
Tegund: þjóðtrú	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: huldufólksbústaður	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Hamarsklappir eru við bakka Breiðabólsstaðarlóns (mynd 3, yfirlitskort) um 360 m fyrir austan gamla bæjarstæði Gerðis (sjá minjar 004).

[194] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 6.
[195] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 9.
[196] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 10.

Auðkennisnúmer: 2093:097

„Austan við Refasteinshvamm er Markaleiti; þar skilur land Breiðabólstaðar og Sléttaleitis.“[197]

Staðsetning: A 646720.899 – N 407344.005	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 2000
Sérheiti: *Markaleiti*	**Friðlýst**: nei
Tegund: kennimark	**Ástand**: greinanlegar minjar
Hlutverk: landamerki	**Hætta**: hætta vegna rasks

Lýsing: Markaleiti er um 650 m austan við tóft 090, sjá yfirlitskort. Staðsetningin er óljós og er því punktur á korti meint staðsetning landamerkja.

Auðkennisnúmer: 2093:098

Króartangi er austast í Breiðabólstaðamýrum og gengur vestast í lónið (sjá yfirlitskort, mynd 3).[198] Þar var tekinn mór í búskapartíð Steinþórs Þórðarsonar, bónda á Hala á fyrri hluta 20. aldar.[199] Áður fyrr var talið að enginn mór væri í landi Breiðabólsstaða. Steinþór, þá í sambýli með föður sýnum á Hala, fann mó í bökkum Króartanga, „ekki nema svona tæp rekustunga, þá er ég kominn ofan á mó, og það bara fallegan mó.“[200]

Staðsetning: A 644555.597 – N 405800.059	**Aldur** frá: 1800 **- Aldur** til: 1950
Sérheiti: *Króartangi*	**Friðlýst**: nei
Tegund: heimild	**Ástand**: ekki sést til minja
Hlutverk: mógröf	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Mórinn var nýttur til eldiviðar en áður þurftu bændur að nota taðið til eldiviðar.

Auðkennisnúmer: 2093:099

„Í lóninu er að vestanverðu lágur klettur, sem heitir Markhólmi. Þar eru landamerki, og flæðir yfir hann, þegar mikið er í lóninu.“[201]

Staðsetning: A 644584.157 – N 405281.036	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 2019
Sérheiti: *Markhólmi*	**Friðlýst**: nei
Tegund: náttúruminjar	**Ástand**: vel greinanlegar minjar
Tegund annað: kennimark	**Hætta**: engin hætta
Hlutverk: landamerki	

Lýsing: Í Markhólma (sjá yfirlitskort á mynd 3) eru landamerki milli Breiðabólsstaðar og Reynivalla.

[197] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 13.
[198] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 2.
[199] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 193.
[200] Steinþór Þórðarson, 1970 bls. 193.
[201] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 1.

Auðkennisnúmer: 2093:100

Austastasta Borgarhraun er klapparholt vestast í landi Breiðabólsstaðar og ber nafn sitt af fjárborg sem þar stendur (sjá mynd 3, yfirlitskort). Þúfa í Austasta Borgarhrauni er landamerki milli Breiðabólsstaðar og Reynivalla.[202]

Staðsetning: A 644130.167 – N 406063.470	**Aldur** frá: 850 **- Aldur** til: 2019
Sérheiti: *Austasta Borgarhraun*	**Friðlýst**: nei
Tegund: kennimark	**Ástand**: vel greinanlegar minjar
Hlutverk: landamerki	**Hætta**: engin hætta

Lýsing: Fjárborgin tilheyrir Reynivöllum og því ekki skráð hér sem slík.

[202] Ö-skrá, Breiðabólsstaður – 1.

Samantekt

Tilefni ofangreindrar skráningar er gerð deiliskipulags fyrir Breiðabólsstaðartorfuna. Samtals voru 100 minjastaðir skráðir og hnitsettir á vettvangi, á 220 ha lands. Niðurstöður eru sýndar á yfirlitskorti á mynd 3 ásamt sérkortum 1-4, á myndum 9-12.

Í töflu 1 í viðauka I hér aftar, er skráningin tekin saman í megindráttum. Taflan dregur saman helstu skráningarþætti samkvæmt stöðlum Minjastofnunar Íslands, þ.e. tegund, hlutverk, aldur eða tími notkunar ásamt hættumati minja.

Vænta má að finna flestar minjar í og við bæjarhús og í heimatúnum jarða. Fornleifaskráin samanstendur m.a. af 3 bæjarstæðum, Breiðabólsstaður 1, Breiðabólsstaður 2 Gerði og Breiðabólsstaður 4 Hali. Það er niðurstaðan hér að flestir minjastaðirnir reyndust á eða njög nærri núverandi bæjarhlöðum ásamt túnum í kring. Elstu minjarnar eru í syðsta hluta skráningarsvæðisins, í svonefndum Húsagörðum og í Ranatúni suðvestan þeirra.

Oftast er tegund minja rituð heimild, samtals 47. Tóftir eru 15, bæði með þekktu sem óþekktu hlutverki og eru fjárhúsatóftir algengastar. Frásagnir heimamanna um minjar og mannvirki eru 13 og náttúruminjar samtals 6. Garðlög eru 5 en mörg þeirra í nokkrum hlutum. Aðrar tegundir minja eru m.a. þjóðsögur og þjóðtrú, steinalagnir og dældir.

Hlutverk minjanna er af ýmsum og ólíkum toga en fénaðarhús eru algengust, alls 22 og hesthús samtals 5. Fjósbaðstofur voru a.m.k. í þremur bæjarhúsaröðunum en þær voru ekki skráðar sérstaklega heldur sem hluti af burstabæ. Skráð voru 5 vatnsból og er eitt þeirra enn í noktun. Leifar gamalla túngarða eru enn sýnilegar í Ranatúni og Ullarhraunsmýri og fjárborgir í hlíðum Breiðabólsstaðarfjalls. Vitað er af a.m.k 4 stöðum þar sem mannvistarleifar eru undir sverði sem komu í ljós við seinni tíma framkvæmdir. Að öðru leiti er vísað til samantektar í töflu 1 hér neðar.

Lokaorð

Í þessari skýrslu hefur verið greint frá niðurstöðu fornleifaskráningar í landi Breiðabólsstaðar, Gerðis og Hala í Suðursveit, Austur-Skaftafellssýslu. Eins og fyrr hefur komið fram var verkið unnið í aðdraganda deiliskipulagsvinnu, en ekkert slíkt skipulag hefur verið í gildi.

Á Breiðabólsstað hefur verið óslitin búseta frá landnámstíð, mögulega að undanskildum einhverjum áratugum eftir gosið í Öræfajökli 1362. Býlin Gerði og Hali byggjast út úr heimajörðinni snemma á 18. öld og sýna heimildir að þar hefur verið samfelld búseta síðan þá.

Jarðlægum minjum í landi Breiðabólsstaðartorfunnar gætu stafað þó nokkur hætta af fyrirhuguðum framkvæmdum samkvæmt deiliskipulagstillögu sem lögð var til grundvallar ofangreindri skráningu. Eins og vænta mátti er mikill þéttleiki minja í heimatúnum allra þriggja bæjanna samkvæmt skráningunni, en það er það svæði sem deiliskipulagningin nær til. Ef horft er til fyrirhugaðra framkvæmda, t.d. með nýjum byggingalóðum ber að taka tillit til þess. Er þá bæði átt við jarðlægar sem horfnar minjar. Elstu ummerki búsetunnar eru syðst innan skipulagsreitsins, í Húsagörðum og Ranatúni, suðvestur af Breiðabólsstað 1. Elsta bæjarstæðið (minjar 001-002) er nú þegar raskað eftir framkvæmdir seinni tíma.

Löng búsetusaga eykur líkur á að minjar geti leynst í jörðu þó svo yfirborðið gefi annað til kynna. Af því tilefni skal bent á, að samkvæmt lögum um menningarminjar (nr. 80/2012) eru fornminjar (forngripir og fornleifar), hundrað ára og eldri, sjálfkrafa friðaðar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands. Stofnunin mun taka afstöðu til þeirra minja og minjastaða sem hér eru skráðir með hliðsjón af varðveislugildi þeirra.

Heimildir

Ritaðar heimildir:

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. II. bindi 1253-1350 (1893). Kaupmannahöfn: Gefið út af hinu íslenzka bókmenntafélagi.

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. XV. bindi 1567-1570 (og síðar) (1947-50). Reykjavík: Gefið út af hinu íslenzka bókmenntafélagi.

Einar Bragi (1974). *Þá var öldin önnur II. Darraðardansinn í Suðursveit og fleiri þættir*. Reykjavík: Ísafoldarprenstmiðja hf.

Einar Ólafur Sveinsson (1948). *Landnám í Skaftafellsþingi*. Skaftfellinga rit, II. bindi. Reykjavík, Skaftfellingafélagið. Bls. 67 - 82.

Fasteignamat 1916-1918. Undirmat Skaftafellssýsla-austur. Sótt 20.06.2019 á http://jardavefur.skjalasafn.is/fasteigna--og-jardamat/#page=3

Johnsen J. (1847). *Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu.* Kaupmannahöfn: J.Johnsen.

Jón Þorkelsson (1918-20). *Jarðabók Ísleifs sýslumanns Einarssonar um Austur- Skaptafellsþing, er hann gerði 1708 og 1709 í umboði Árna Magnússonar. Blanda. Fróðleikur gamall og nýr.* I. Bindi (bls. 1-38). Reykjavík: Sögufélagið.

Landnáma, 83. kafli. Sótt 20.06.2019 á https://www.snerpa.is/net/snorri/landnáma.htm

Loftmyndir ehf (2017). *Loftmyndagrunnur*. GeoTIFF miðflugs-litmynd.

Lög um menningarminjar, nr. 80 2012

*Manntal á Íslandi árið 1703 (1924-1947).*Tekið að tilhlutan Árna Magnússonar og Páls Vídalín. Ásamt manntali 1729 í þrem sýslum. Reykjavík: Gefið út af Hagstofu Íslands.

Manntal á Íslandi 1816 (1947). Prentað að tilhlutan Ættfræðifélagsins með styrk úr ríkissjóði. I.hefti. Akureyri: Ættfræðifélagið.

Manntal á Íslandi 1910 (1994). *I Skaftafellssýslur*. Hólmfríður Gísladóttir og Eggert Th. Kjartansson sáu um útgáfuna. Reykjavík , Ættfræðifélagið.

Páll Þorsteinsson (1981). *Atvinnuhættir Austur-Skaftfellinga.* Austur-Skaftafellssýsla.

Steinþór Þórðarson, 1970. *Nú-Nú, bókin sem aldrei var skrifuð, minningar Steinþórs Þórðarsonar á Hala í Suðursveit*. Stefán Jónsson (sá um útgáfu). Reykjavík, Bókaútgáfa GuðjónsÓ.

Þorsteinn Guðmundsson, 1972. Byggðasaga Borgarhafnarhrepps. Í Byggðasaga Austur Skaftafellssýlu, II. bindi. Reykjavík, Bókaútgáfa GuðjónsÓ. Bls. 131 – 264.

Þjóðskjalasafn Íslands. *Túnakort fyrir Breiðabólsstað*. Sótt 20.06.2019 á http//www.manntal.is/myndir/Tunakort/Skaftafellssysla

Þjóðskrá Íslands (á.á.). *Fasteignaskrá*. Sótt 16.01.2020 á http://www.skra.is

Þórbergur Þórðarson (1955). *Sálmurinn um blómið II*. Reykjavík, Helgafell.

Þórbergur Þórðarson (1956). *Steinarnir tala*. Reykjavík:Helgafell.

Þórbergur Þórðarson (1957). *Um lönd og lýði.* Reykjavík:Helgafell

Örnefnaskrá fyrir Breiðabólsstað, Stefán Einarsson skráði (1961). Heimildamaður: Steinþór Þórðarson, bóndi. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Óbirt gögn:

Gláma-Kím Verkfræðistofa (2019). Breiðabólsstaðartorfa, deiliskipulag. Óbirt gögn.

Munnlegar heimildir:

Fjölnir Torfason Hala, viðtöl í júní - september 2019.

Steinþór Torfason Hala, viðtal í ágúst 2019.

Torfhildur Hólm Torfadóttir Höfn Hornafirði, viðtal í ágúst 2019.

Viðauki I

Tafla 1. Yfirlit skráðra minja í verkefni 2093.

Auðkenni	**Sérheiti**	**Tegund**	**Hlutverk**	**Aldur**	**Hætta**
2093:001	*Breiðabólstaður Austurhús/-Húsagarðar*	heimild/tóft	burstabær/útihús	850-2000	hætta v. rasks
2093:002	*Breiðabólstaður Suðurhús/-Húsagarðar*	heimild/tóft	burstabær/útihús	1857-2000	hætta v. rasks
2093:003	*Breiðabólsstaður*	heimild	burstabær	1890-1934	hætta v. rasks
2093:004	*Gerði*	heimild	burstabær	1700-1970	hætta v. rasks
2093:005	*Hali*	heimild	Burstabær	1700-1936	hætta v. rasks
2093:006		mannv.leifar/ heimild	kirkjugarður/ kirkja	1000-1700	hætta v. rasks
2093:007	*Traðirnar*	gata	leið/traðir	850-1980	hætta v.rasks
2093:008		þúst/heimild	óþekkt/mögulega bæjarstæði	850-1816	hætta v. rasks
2093:009	*Ranahús*	tóft	fjárhús/hesthús	1800-1860	hætta v. rasks
2093:010		tóft	óþekkt	1700-1500	hætta v. rasks
2093:011		niðurgröftur	votheysgryfja	1960-1980	hætta v. rasks
2093:012		garðlag	túngarður	1700-1950	hætta v. rasks
2093:013	*Heygarðshólar*	heimild	eyktarmark	1700-1950	engin hætta
2093:014		tóft	Óþekkt	1700-1950	hætta v. rasks
2093:015	*Ranatún*	garðlag	túngarður/heygarður	1700-1950	hætta v. rasks
2093:016	*Ullarhraunsmýri*	garðlag	Túngarður	1700-1950	hætta v. rasks

Auðkenni	**Sérheiti**	**Tegund**	**Hlutverk**	**Aldur**	**Hætta**
2093:017	*Ullarhraunslág*	heimild	naust/bátalægi	1800-1950	engin hætta
2093:018	*Ullarhraun*	tóft	óþekkt	850-1950	hætta v. rasks
2093:019	*Hákarlahjallurinn*	tóft	herslubyrgi/há-karlahjallur	1850-1950	hætta v. rasks
2093:020	*Ullarhraunsgjögur*	þjóðsaga	útburður	850-1950	engin hætta
2093:021	*Lækjargil*	heimild	vatnsból	850-1925	engin hætta
2093:022	*Ullarhraunsmýri*	garðlag	óþekkt	1700-1950	hætta v. rasks
2093:023		frásögn	matjurtargarður	1930-1950	engin hætta
2093:024		tóft/-brot	óþekkt	850-1950	hætta v. rasks
2093:025		tóft/-brot	óþekkt	850-1950	hætta v. rasks
2093:026	*Stöðull*	heimild/ jarðræktarsvæði	stöðull/tún	850-1950	engin hætta
2093:027		frásögn	fjárhús	1900-2000	engin hætta
2093:028	*Úlfshaugur*	heimild	fornmanna-haugur	850-1950	hætta v. rasks
2093:029	*Trjátótt*	heimild	fjárhús/lambhús	1800-1950	hætta v. rasks
2093:030	*Loftstættur*	tóft	fjárhús/ sauðahús	1800-1980	hætta v. rasks
2093:031	*Helgaleiði*	þjóðsaga/ örnefni	legstaður	850-1950	hætta v. rasks
2093:032	*Helghóll*	þjóðsaga/ kennimark	huldufólksbústaður/eyktarmark	850-1950	hætta v. rasks
2093:033		steinalögn	óþekkt/-hofhringur	850-1950	hætta v. rasks
2093:034	*Helghólsrétt*	steinalögn	rétt	850-1950	hætta v. rasks

Auðkenni	**Sérheiti**	**Tegund**	**Hlutverk**	**Aldur**	**Hætta**
2093:035		steinalögn	óþekkt	850-1950	hætta v. rasks
2093:036	*Helghólshús*	tóft	fjárhús	1850-1965	hætta v. rasks
2093:037	*Stekkur*	tóft	lambhús/-stekkur	1800-1950	hætta v. rasks
2093:038	*Stekkur*	garðlag	aðhald/-stekkur	1800-1950	hætta v. rasks
2093:039	*Nátthagi*	heimild	nátthagi/-matjurtargarður	1800-1960	engin hætta
2093:040	*Helghólsrétt*	heimild	rétt	1900-1960	engin hætta
2093:041	*Virðingarbali*	heimild/-örnefni	áning	850-1950	engin hætta
2093:042	*Kvennaskálasteinn*	heimild/-örnefni	áning	850-1950	engin hætta
2093:043		gata	leið	1800-1980	hætta v. rasks
2093:044	*Gamlastekkatún*	heimild	stekkur/tún	850-1950	engin hætta
2093:045	*Fiskibyrgið*	tóft	herslubyrgi/-fiskibyrgi	850-1950	hætta v. rasks
2093:046	*Flötur*	frásögn	óþekkt	850-1950	hætta v. rasks
2093:047		frásögn	mannvistarleifar	850-1950	hætta v.rasks
2093:048	*Kvíar*	heimild	kvíar/fjárhús og hlaða	850-2006	engin hætta
2093:049	*Stöðull*	frásögn	túngarður	1700-1950	engin hætta
2093:050	*Rofahús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:051	*Eldiviðarflötur*	heimild	þurrkvöllur/tún	1700-1950	engin hætta

Auðkenni	**Sérheiti**	**Tegund**	**Hlutverk**	**Aldur**	**Hætta**
2093:052	*Litli-Hali*	heimild	húsmannsbýli	1700-1900	engin hætta
2093:053	*Stjarnahesthús*	heimild	hesthús/ kálgarður	1800-1950	engin hætta
2093:054	*Syðra Stóruskákarús*	heimild	fjárhús	1800-1960	engin hætta
2093:055	*Eystra Stóruskákarhús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:056		heimild	hesthús	1900-1950	engin hætta
2093:057		heimild	túngarður	1700-1950	engin hætta
2093:058	*Gatnatúnshús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:059	*Hundraðshesthús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:060	*Stekkatúnshús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:061	*Stekkatúnshús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:062		heimild	matjurtargarður	1800-1950	engin hætta
2093:063	*Fjósabali*	heimild	fjós	1700-1950	engin hætta
2093:064		heimild	fjárhús/hesthús/ hlaða	1936-1965	engin hætta
2093:065		frásögn	vatnsból/-brunnur	1900-1925	engin hætta
2093:066	*Háubalar*	náttúruminjar	álagablettur	850-1950	hætta v.rasks
2093:067		frásögn	hesthús	1800-1950	engin hætta
2093:068		dæld	óþekkt	850-1950	hætta v.rasks

Auðkenni	**Sérheiti**	**Tegund**	**Hlutverk**	**Aldur**	**Hætta**
2093:069		heimild	rafstöð	1928-1970	engin hætta
2093:070	*Skálarúst*	heimild	óþekkt	850-1950	hætta v.rasks
2093:071	*Gvendarbrunnur*	náttúruminjar	vatnsból	1925-2019	hætta v.rasks
2093:072	*Gerðisskriða*	gata	leið	850-1950	hætta v.rasks
2093:073	*Vaðið*	heimild	vað	850-1950	hætta v.rasks
2093:074		dæld	óþekkt	850-1950	hætta v.rasks
2093:075	*Bensapyttur*	frásögn	vatnsból	1700-1900	engin hætta
2093:076	*Glompa*	frásögn	vatnsból	1700-1925	engin hætta
2093:077		heimild	túngarður	1700-1950	engin hætta
2093:078	*Glompuhesthús*	heimild	hesthús	1800-1950	engin hætta
2093:079		heimild	hesthús	1800-1950	engin hætta
2093:080	*Messugötur*	heimild	leið	850-1950	hætta v.rasks
2093:081		frásögn	lambhús	1800-1950	engin hætta
2093:082		frásögn/-mannv.leifar	óþekkt	850-1950	hætta v.rasks
2093:083	*Stóralág*	frásögn/-mannv.leifar	óþekkt	850-1950	hætta v.rasks
2093:084	*Suðurlambhús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:085	*Litla-Hesthús*	heimild/-kennimark	kennimark	1800-1950	engin hætta

Auðkenni	**Sérheiti**	**Tegund**	**Hlutverk**	**Aldur**	**Hætta**
2093:086	*Stórahús*	heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:087		heimild	fjárhús	1800-1950	engin hætta
2093:088	*Steingrímsborgir*	tóft	beitarhús	1800-1950	hætta v.rasks
2093:089	*Borgin*	tóft	fjárborg	850-1950	hætta v.rasks
2093:090	*Sauðahús Þórðar*	tóft	sauðahús	1900-1950	hætta v.rasks
2093:091	*Krónsa*	heimild	fjárborg	1800-1950	hætta v.rasks
2093:092	*Rótargilshellir*	náttúruminjar	fjárbyrgi	850-1950	engin hætta
2093:093	*Gerðismynni*	þjóðsaga	útburður	850-1950	hætta v.rasks
2093:094	*Miðmorgunstangi*	heimild/-kennimark	eyktarmark	1700-1950	hætta v.rasks
2093:095	*Botnhylki*	heimild	sorti	850-1950	engin hætta
2093:096	*Hamarsklappir*	þjóðtrú	huldufólks-bústaður	850-1950	hætta v.rasks
2093:097	*Markaleiti*	náttúruminjar/-kennimark	landamerki	850-2019	hætta v.rasks
2093:098	*Króartangi*	heimild	mógröf	1800-1950	engin hætta
2093:099	*Markhólmi*	náttúruminjar/-kennimark	landamerki	850-2019	engin hætta
2093:100	*Austasta Borgarhraun*	náttúruminjar/-kennimark	landamerki	850-2019	engin hætta

Viðauki II

Tafla 2. Hnitaskrá í hnitakerfi ISN93.

Auðkenni	Austur	Norður	Auðkenni	Austur	Norður
2093-1	645326.836	406037.601	2093-25	645106.020	405976.001
2093-2	645295.142	406026.141	2093-26	645163.690	405998.715
2093-3	645340.445	406075.025	2093-27	645155.856	405997.529
2093-4	645561.822	406300.272	2093-28	645360.658	406064.610
2093-5	645295.753	406351.284	2093-29	645453.274	406126.182
2093-6	645323.283	406016.441	2093-30	644640.920	406161.301
2093-7	645228.664	406027.806	2093-31	644695.642	406312.532
2093-8	645209.822	405957.149	2093-32	644886.176	406281.778
2093-9	645238.539	405966.015	2093-33	644822.553	406314.494
2093-10	645273.723	405994.999	2093-34	644861.985	406316.450
2093-11	645303.639	406007.002	2093-35	644939.577	406335.817
2093-12	645308.197	406013.311	2093-36	644961.277	406328.360
2093-13	645340.590	406074.794	2093-37	644967.536	406289.729
2093-14	645181.617	405974.270	2093-38	644958.999	406275.726
2093-15	645182.574	405952.818	2093-39	645021.892	406345.543
2093-16	645186.610	405915.541	2093-40	645085.119	406314.610
2093-17	645192.246	405908.387	2093-41	644479.897	406357.878
2093-18	645176.557	405875.904	2093-42	644175.897	406597.587
2093-19	645166.734	405882.996	2093-43	644937.164	406375.895
2093-20	645152.122	405860.888	2093-44	644959.268	406475.180
2093-21	645280.435	405957.169	2093-45	645001.484	406539.739
2093-22	645146.240	405883.844	2093-46	645167.833	406443.195
2093-23	645137.278	405925.076	2093-47	645225.198	406440.460
2093-24	645110.679	405961.909	2093-48	645232.461	406388.241

Auðkenni	Austur	Norður	Auðkenni	Austur	Norður
2093-49	645196.727	406374.744	2093-75	645427.380	406439.354
2093-50	645158.348	406255.285	2093-76	645482.982	406391.107
2093-51	645295.569	406269.098	2093-77	645420.196	406369.910
2093-52	645270.313	406246.967	2093-78	645431.477	406373.401
2093-53	645298.704	406217.637	2093-79	645384.383	406343.767
2093-54	645248.002	406114.283	2093-80	645391.725	406244.208
2093-55	645271.676	406132.250	2093-81	645471.763	406302.873
2093-56	645223.052	406101.312	2093-82	645503.101	406448.697
2093-57	645229.370	406116.374	2093-83	645558.969	406416.466
2093-58	645394.843	406186.682	2093-84	645539.809	406256.564
2093-59	645371.424	406230.081	2093-85	645561.296	406258.891
2093-60	645360.857	406301.678	2093-86	645533.721	406349.139
2093-61	645378.094	406310.596	2093-87	645582.784	406358.092
2093-62	645296.311	406342.660	2093-88	645416.493	406779.750
2093-63	645316.791	406358.311	2093-89	645975.030	406888.355
2093-64	645285.832	406408.187	2093-90	646115.439	407033.147
2093-65	645341.741	406405.827	2093-91	646139.186	407233.813
2093-66	645357.848	406410.134	2093-92	646107.313	407423.260
2093-67	645299.468	406477.142	2093-93	645669.943	406307.596
2093-68	645290.265	406461.751	2093-94	645906.527	406410.915
2093-69	645308.347	406527.734	2093-95	645897.932	406656.766
2093-70	645271.846	406486.177	2093-96	646545.419	406822.219
2093-71	645336.277	406683.644	2093-97	646720.899	407344.005
2093-72	645553.833	406662.944	2093-98	644555.597	405800.059
2093-73	645494.731	406523.547	2093-99	644584.157	405281.036
2093-74	645430.538	406465.862	2093-100	644130.167	406063.470